

Előretölt

helyőrség

IRODALMI-KULTURÁLIS MELLÉKLET

3 Interjú Pál Dániel Levente íróval

5 Horváth Júlia Borbála: Miért van szükség a szociográfiára?

12 Patyi Szilárd: Egy politikai életút vázlata

2023. június 17. VI. évfolyam 6. szám

Xenial, 2020, olaj, vászon

novella

CSÖND

(Apró levéltáriáda)

Hallgat a csönd a régió archívumának A/1-es depójában. Az itatópor sem zümmög a sárga lapokon.

A latin betűk egyre halkabban beszélnek. Acta Anni. Boszorkányok sikonganak a szemközti templom naplójában. Crimina magiae. Exorcizmus. Csalódott fráter.

Még nem szabad az alig város. Oppidum militare. És adófizető. Kintről a Mosztonga szigetein sás, nád. Búz szivárogo be az örökké zárt ablakokon.

Fel nem tört piros sigillum az utolsó oldalon. Nem vér. Vérről is dönthető. Fel nem bontott végrendeletek. Ismeretlentől ismeretlenek ismeretlen dolgokról. Harmadfélszáz esztendeje. Ó, jaj, a titkot fel nem fedem. A talányt meg nem fejtem. Talán kincsről? Talán birtokról? Lopott tárgyokról, meglelt kutyabőr örököséről? Maradjon így!

Suttognak a lapok kordát viselő lo-bogós vonulásáról. Motyát árulókról. De már nincs motya. Nincs kifizethető igazolás a bűnről, sem teljes bűnbocsánat. A hitszegőt elűzték.

A boszorkányok szabadok. A kapuban a hajdú rezdületlen. A pallos kétszer zuhant. Szerelem miatt. Joga volt rá. Oka nem. A címeren a 3-ast fűjja a szél.

Ágyúgolyó a homlokzaton. Pirruszi győzelem. Őseink nyomait kiszórták az ablakon. Nem szól kaddis a deszakralizálásért.

Eltulajdonították a császárnő bulláját. Újabb titok.

Hallgatnak. Csönd ül a palotában. Hallgass!

Silling István

vezérvess

Csík Mónika

A tenger meséje

Ssss, ssss, ssss, ssss,
hallgasd csak, hallgasd,
hogyan beszél a tenger,
elsuttogja álmait,
ssss, ssss, ssss, ssss,
mesél a felhőkről,
gyapjas bárányokról
az égi karámban,
sápadó fénnyel
világó lámpásokról,
holdbéli tájak
szűrületéről,
húséról az edénynek,
amiben az Úr
hetednap kezet mosott,
és mosdóvizét
a világra lötytyintette,
ssss, ssss, ssss, ssss,
hallgasd, csak hallgasd,
hogyan mesél a tenger,
lagúnákban visszhangzik,
kagylókürtökben visszhangzik,
halászbárkák csendjében
visszhangzik a hangja,
ssss, ssss, ssss, ssss,
meséje hengeredik, terül,
akár végtelen vizek fűszőnyegei,
akár gömbhalak álma,
akár tengeri aprónépek sokasága,
befonja mind az elsüllyedt hajókat,
hajóládák korhadó fedelét,
mohás ágyúgolyókat,
ssss, ssss, ssss, ssss,
sohase tudni, hogy épp sír
avagy kacag-e a tenger,
miközben meséit szövö,
vizében a csillagok árnya,
mélység és magasság,
táruznak-záruznak égi kapuk,
vízmélyi kapuk,
az idő kapui,
a lélek kapui,
ssss, ssss, ssss, ssss,
haladó halandó füle
táru-e tengernyi mesére,
haladó halandó szíve táru-e
a mélységek történetére,
örvénylik a tenger,
örvénylik a mese,
örvénylik, örvénylik minden,
mélybe húz, egyenest a mélybe,
ssss, ssss, ssss, ssss...

tárca

MAYA

– Egy dologra kérlek, kislányom – mondta apa. – Ha én már nem leszek, tartsd meg a földet.

Apa ezt a kórházban mondta. Én csak arra tudtam gondolni, hogy ne fájjon neki semmi, és minden úgy legyen, ahogy szeretné.

– Apa, rendben van, úgy lesz. – Tudod, kislányom – folytatta apa –, nem tudhatjuk, milyen világra jön.

Épp az ikertornyok leomlása után voltunk pár nappal.

– Lehet, hogy háború lesz, önellátásra kell berendezkednetek, és a földön mindent meg tudsz termelni, nem leszel kiszolgáltatva senkinek.

Pár év telt el apa halála után, amikor egy nap anya telefonált. Nagyon feldúltan szölt a készülékbe:

– Felhívott Feri.

Ő apa öccsének a legidősebb fia volt.

– És mit mondott? – kérdeztem anyát.

– Hogy adjuk el a földet. Van egy remek üzleti ajánlata.

– És mit mondtál erre, anya?

– Szó sem lehet róla. Ez volt apád utolsó kívánsága, hogy tartsd meg.

Bíztam benne, hogy anya ezt fogja válaszolni annak a léhűtőnek. De éreztem, anyát még nyomasztja valami.

– Anya, és mit mondott még?

– Nagyon dühös lett, hogy nem fogadjuk el az ajánlatát. És azt mondta, apádnak van még egy gyereke rajtad kívül, egy másik nőtől. De hát, Klárikám, sejtettem én ezt, de hogy csak úgy odavágja nekem ez a pernahajder – és anya már sírt a telefonban.

– Anya, de miről beszélés? Milyen gyerek?

– Jaj, Klárikám, mindegy az már. Nem voltunk még házasok, apád menyasszonya voltam, lehelyezték őt vidékre. Tudod, ez volt a szokás a diktatúrában.

– Anya, kérlek, hagyjuk a kommunistákat most. Van egy testvérem?

– Ha igaz is, hogy apád gyereke az a gyerek, a féltestvéred csak. De ne kérdezz engem erről többet – és letette a telefont.

Annyira képtelenségnek tűnt ez az egész. Ha így lett volna, apa biztos elmondta volna. Ha máskor nem, az utolsó éveiben, amikor én egyetemista voltam, és mindent megbeszélünk. Az élet nagy kérdéseit. Bármiről kérdezhettem, ő válaszolt. Tudtam, hogy egy ember van, aki segíteni tud, Imre bácsi, apa legjobb barátja, akivel még a gimnáziumban összeszövetkeztek egy életre. Apa halála után ő lett az, akihez bár-

mikor elmehettem, ha apa kibíratatlanul hiányzott.

Imre bácsi rutinos mozdulatokkal készítette elő az üveg vörösbor, két pohárral:

– Na, Klárikám, ki velem, mi nyomja a szíved.

– Nehéz erről beszélni, Imre bácsi. Anya azt mondta, apának született egy másik gyereke is, még a házasságuk előtt. Nem hagy nyugodni a gondolat, hogy lehet egy testvérem, még ha féltestvér is.

Imre bácsi megigazította a szemüvegét. Töprengett, mondjon-e valamit, és ha igen, mennyit áruljon el.

– Klárikám, felnőtt vagy már. Jogod van tudni az igazságot – kezdett bele. – Amikor apád elvégezte a főiskolát, direkt lehelyezték vidékre. Ez volt a kommunista módosítás.

– Jaj, Imre bácsi, ezt anya is mondta. De mi történt ott vidéken?

– Anyád nem költözött le apáddal. Úgy beszéltek meg, hogy még egyetemista, fejezze be az egyetemet, addig leveleznek, aztán édesanyád utána költözik hozzá.

– És mi lett?

– Édesanyád befejezte az egyetemet. De nem költözött.

– Hogyhogy?

– Tudod, milyen édesanyád. Néha túl büszke. És apád tényleg összekegyelődött ott egy lánnyal. A presszóban dolgozott. Mayának becézték. Édesapád azt mondta nekem, szép, sudár alakja, szőke haja volt, kis gödröcskével az arcán, amikor nevetett.

– Apa ilyet csinált?

– Klárikám, ne ítéld el őt. Fiatal ember volt. Anyád pedig nem ment vele. Mesélte nekem azt is, nehéz volt neki este magányosan. Eleinte próbált angolul tanulni, de csak tankönyve volt akkoriban, se tanár, se kazetta, és semmi esélyt nem látott arra, hogy eljut egyszer Angliába, így abbahagyta.

– És aztán mi történt?

– Maya terhes lett. De apád megmondta neki már az elején, hogy menyasszonya van Pesten. Hogy velem nem komolyak a szándékai.

– Szegény lány. És utána?

– Maya azt mondta, mindenképp megtartja a gyereket. És gyorsan férjhez ment máshoz. Az a férfi pedig nem tudta meg sosem, hogy a gyerek nem az övé.

– Apa hogy tehette ezt?

– Klárikám, édesapád bár nagyon jó ember volt, de ő sem volt szent. Ahogyan te sem vagy az, és én sem. Így végül megnyugodott mindenki. Maya felhívta őt, amikor a gyermek megszületett, hogy egészséges kisfia lett. De szerintem ne bolygasd a múltat.

– Imre bácsi, és te találkoztál Mayával?

– Dehogyan. Apád édesanyád mellett tartott ki, őt vette feleségül. Bár nekem azt elmondta, hogy Maya később is kereste őt, a hivatali telefonján.

– És mit mondott neki apa?

– Hagyja békén őt, mert meg-nősült, és te megszületél.

– De most mit csináljak, Imre bácsi?

– Semmit, Klárikám, semmit. Ez apád élete volt. Az ő döntései és párkapcsolatai. És te is tudod jól, téged szeretett a legjobban. Ezért is nem beszélt erről.

– De Imre bácsi, nincs testvérem, és így lehetne. Mindig is egy bátyról álmodoztam.

– Gondolj bele, Klárikám, ő egy középkorú férfi már. Nagy valószínűséggel úgy élte le az életét, hogy egy másik embert hisz az édesapjának. Milyen lenne most neki, ha te beállítanál? Különböző is, hogyan keresnéd meg? Meséld inkább: mit olvasol mostanában?

Nem tudtam beletörődni abba, amit Imre bácsi mondott. A következő napokban újra és

újra elképzelttem Mayát. És arra gondoltam, mennyire szeretettel apát, ha ilyen körülmények között is megszülte a gyermekét. Anyára pedig haragudtam. Ha leköltözött volna apával, akkor nem történik meg mindez. Azon gondolkodtam, ismerem-e valakit arról a településről. És beugrott, hogy igen, egy volt tanítványom ott él. Írtam neki egy közösségi oldalon, találkozót kértem tőle, de nem mondtam meg, miért.

– Jöjjön le hozzánk a tanár – válaszolta. – Mindig is szerettem volna megmutatni szeretett városomat.

Már a vonatnál várt a szép, vörös hajú lány. Úgy döntöttem, elmondok neki mindent.

– Előbb Mayát szeretném megtalálni, utána a féltestvéremet – kavargattam a kávémat a Szilasban, a városka Fő utcáján levő cukrászdában.

– Persze, segíték, tanár, kis időt kérek – mondta ő. – A többit meg lelevelezzük.

Hamarosan érkezett is az e-mail:

Tóth Eszter Zsófia

„Kedves Tanár! Elvittem az édesapja fiatalkori fényképét a nyugdíjasklubba. Órá sajnos nem emlékeztek, sok idő eltelt azóta, és csak pár évet töltött itt. Majd kérdeztem őket Mayáról, a presz-szós lányról.

– Óh, csinos lány volt – derült fel az arca az egyik férfinak. – És milyen kedves! Férjhez ment, és született egy fia” – itt le kellett tennem a levelet. Hangosan dobogott a szívem.

„De sajnos a férfi úgy tudja – folytattam az olvasást –, hogy Maya a Covid-időszakban meghalt. A férjzett nevére pedig nem emlékszik. Sajnálom, tanár, ennyi tudtam segíteni. Bárcsak többet tudtam volna” – zárta sorait a tanítványom.

Én pedig a levél olvasása után kényszerűen beletörődtem abba, hogy nem találtam meg őket. Anyával aztán nem beszélünk többet erről a témáról. Mégis sokszor gondoltam Mayára és a kisfiúra, akit ugyanolyan szókének képzeltem el, mint amilyen apa volt a gyermekkorom képein.

novella

LEGALÁBB EGYSZER

Agárdi Gábor

Jules hajlékában még mindig úgy áll minden, mint egykor. Mielőtt ugyanis örök nyugalomra lelt volna, rá hagyta örökül ingóságait. Végakaratóban ezenfelül úgy rendelkezett, hogy a lakását a városra hagyományozza, azzal a kikötéssel, hogy halála után kötelesek nekem őt frankért megvételre kínálni. Meglepő, hogy tiszteletben tartották utolsó óhaját. Azóta is fájó érzés átlépni a küszöbét. Az ajtón máig csendesen osonok be, pedig már nem maradt, akit felébreszhetnék. Mégis óvatosan tárom ki a bejáratot, mert úgy érzem, mintha most is ott szenderegne imádott fotelében.

Fiatal korában előfordult, hogy belopódzott a Plaza Athénée szálló konyhájára, hogy megízlelhessen az akkor még szárnyait bontogató Jacques Pépin legendává vált édes bundás kenyerét. A séf a szeleteket olvasztott vaníliafagylaltba mártva süttette ropogósra, banánkarikákkal és juharsziruponttal bolondítva meg a kompozíciót. A vendéglátós kosztolás közben az édenkertben érezte magát. Évekkel később a Le Petit Parisien étlapjára is felkerült ez a páratlan nyaláncság. A kiszolgáló korosan a közeli vegyesboltba is rendre vitt belőle, ez volt ugyanis Basile szeretett desszertje is. Amikor a fűszeres már alig tudott lábra állni, akkor is csak ezt kívánta. Igaz, más nem is nagyon csúszott le a torkán. Ebből is csupán néhány falat. Mielőtt elváltozásokat találtak a tüdején, vagy tíz Montecristo szivarkát is elpöfékelt naponta. Amikor megkérdezte tőle egy-egy kuncsaftja, hogy mit szól ehhez az orvos, annyit felelt viccelődve: – Az orvosom már rég feldobta a talpát.

Az éltes szatócs állapota később egyre csak romlott. Ha eltávolították volna a jobb tüdőlebe-nyének egy részét, az talán valamelyest enyhített volna az állapotán. Valamiért mégsem műtötték meg. Egyik vizsgálatról a másikra küldték. Köz-

ben szünni nem akaró sajtó is elfogta, amire intenzív fájdalomcsillapítókat kapott. Annyi erőt azért hagyott benne a Jóisten, hogy legalább az illemhelyre ki tudjon menni segítség nélkül.

– Nem vagyok én John Wayne, hogy azonnal megoperáljanak. Úgy vannak vele a doktorok is, hogy csakhamar ügyis kinyiffan, és akkor már nem kell bajlódni vele – mondogatta Jules-nek. Az idős vendéglátós pedig rendre benézett hozzá. Ilyenkor elintézett számára pár szívességet, és kérésére feltett valami zenét.

– Modugno mestert most is, légy szíves. Tudod, a lemezjátékos mellett van az a korong, amelyiken a kedvenc dalom is megtalálod. *Questa È La Mia Vita*, avagy *Ez az életem*. Költészet és könnyek négy percben. Hát igen... 1974-ben második lett vele Sanremo-ban, pedig a lelkét is kiénekelte. A nagy Domenico Modugno mindössze ennyit ért a zsűrinek. Szobra máig az ámulatba ejtő Polignano a Mare felett figyel, háttal az Adria habjának. Kezét égbe emelve tartja, mintha átölelni készülne a szülővárosát. A póz emlékeztető is egyben, hogy ő a sanremói dalfesztivál királya. *Volare* című szerzeménye a dalok dalának számít. Népszerűségével csupán az ország himnusza vetekedhet arrafelé. Egyébként is, az olaszok a születése előtti és utáni időkre osztják a könnyűzene történetét – mesélte halkan.

A vénülő vendéglátós igény szerint a bevásárlást is elvégezte cimborájának. Egyik alkalommal arra kérte, hogy írja rá egy cetlire, hogy mire van még szüksége. Jules zsebre vágta az asztalon pihenő, félbe hajtott cédulát. Csupán a közeli bolt előtt vette elő a papírfecnit, amelyre Basil a következőt jegyezte le:

– Vegyél, kérlek, egy fekete vagy sötétkék öltönyt, egy pár új lakkcipővel. Legalább egyszer nézzek már ki úgy, mint Modugno.

Mellékletünk az Előretolt Helyőrség lapcsalád tagja • Kiadja a **Szekeres László Alapítvány** • A kiadásért felelős: **Somogyi Tünde** ügyvezető • Szerkesztőség: **Farkas Wellmann Endre** (főszerkesztő), **Gruik Ibolya** (felelős szerkesztő), **Mihályi Katalin** (felelős szerkesztő), **Kucor Tamara**, **Lovas Ildikó**, **Jovánovity Patyrek Réka** (szerkesztők) • Szerkesztőségi titkár: **Lapu Beáta** • Tördelés: **Lackó Lénárd** • Korrektúra: **Kávai Mucsi Katalin** • Cím: **Makszim Gorkij 6/A, 24000 Szabadka, Szerbia** • E-mail: helyorseg@szla.org.rs • ISSN 0350-4182 • Terjeszti a Magyar Szó Lapkiadó Kft. (21000 Újvidék, Mišić vajda u. 1.) • Támogató: Emberi Erőforrások Minisztériuma • Támogatáskezelő szervezet: Petőfi Kulturális Ügynökség Nonprofit Zrt.

TÁMOGATTA A
MAGYAR KULTÚRÁÉRT
ALAPÍTVÁNY

Petőfi
kulturális
Ügynökség

CIP – A készülő kiadvány katalógizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

7+82

ELŐRETOLT Helyőrség, Vajdaság / főszerkesztő Farkas Wellmann Endre
– 1. évf. 1. sz. (2018) –, Szabadka: Szekeres László Alapítvány 2018 –
(Novi Sad: Magyar Szó). – 41 cm.

Elérhető <https://vajdasagihelyorseg.org.rs/> – Havonta. – Megjelenik a Magyar Szó napilap mellékletként. Elérhető másodkiadás más médiumon: Előretolt Helyőrség Vajdaság (Online) – ISSN 2812 – 962.

ISSN 2812–9954 – Előretolt Helyőrség Vajdaság

COBISS.SR-ID 68580105

ÖSSZMŰVÉSZETI PROGRAMOK KAVALKÁDJA HATÁRON INNEN ÉS TÚL

Kovács Jolánka

Beszélgetés Pál Dániel Levente íróval, költővel, műfordítóval, szerkesztővel, cirkuszi dramaturggal, a budapesti Petőfi Kulturális Ügynökség irodalomszakmai igazgatójával

A Petőfi Kulturális Ügynökség 2019-ben alakult (Petőfi Irodalmi Ügynökség néven), és négy év alatt igen jelentős és szerteágazó tevékenységet folytató magyar kulturális központtá nőtte ki magát. Mint a szervezet irodalomszakmai igazgatója mit mondanál erről, hogyan vált ez lehetségessé?

– A Petőfi Kulturális Ügynökség irodalmi igazgatóságának célja a klasszikus és kortárs magyar irodalom minél szélesebb körű reprezentációja Magyarországon, a határon túli területeken és hazánk külképviseleteivel és kulturális intézeteivel, illetve külföldi partnereinkkel együttműködve idegen nyelven, ténylegesen a világ minden táján, Braziliától kezdve az Egyesült Államokon át Európán és Afrikán keresztül a távol-keleti országokig.

Ha le szeretném egyszerűsíteni, három területen dolgozunk: magyar nyelven született irodalmat népszerűsítünk magyarul olvasóknak, magyar nyelvről a világ bármely nyelvére fordított irodalmat mutatunk be a világ bármely nyelvén olvasóknak, és ez fordítva is érvényes: a világirodalom alkotásait igyekszünk magyarra fordítani, vagy azok alkotóit ide csábítani.

Milyen tevékenységekkel foglalkozik a PKÜ?

– A fordítási és más pályázatok lebonyolítása, valamint a magyar és angol nyelvű lapkiadás mellett

elsősorban irodalmi és összművészeti programokat szervezünk, illetve koncerteket és színházi előadásokat menedzselünk. Tavaly több mint félezer programot szerveztünk, Magyarországon és külföldön egyaránt, a rendhagyó irodalomórától kezdve a nemzetközi fesztiválokig mindent.

Tavaly több mint hetven programot szerveztünk külföldön, voltunk a Bolognai Gyerek-könyvvásáron – amely a világ legnagyobb gyerekirodalmi segerszemléje –, aztán Londonban, Párizsban, Pozsonyban a BRaK fesztiválon, Varsóban és Prágában, Barcelonában, Frankfurtban, Belgrádban, Krakóban, Zágrábban, Bécsben, Ljubljanában, Isztambulban, a mexikói Guadalajara nemzetközi könyvvásáron és az Egyesült Államok több nagyvárosában, egyetemén is. Idén pedig olyan új területekre merészkedtünk, mint a kairói vagy a delhi könyvvásár. Mi szerveztünk először arab vásárra hivatalos magyar standot: több mint húsz friss fordítással és kiadással voltunk jelen, elképesztő sikerrel. Delhiben pedig próbáltunk kiadót találni magyar műveknek: Indiában nagyon erős az angol nyelvi jelenlét, ezért „könynyebb” dolgunk van: egy jó angol fordítással már tárgyalóképesek vagyunk.

Emellett a szomszédos országokban is aktívak vagyunk: majdnem heti-kétheti rendszerességgel szervezünk magyar irodalmat bemutató programokat vagy rendhagyó irodalomórákat, magyarul vagy a szomszédos ország nyelvén.

És persze itthon is. Tudod, Budapesten rengeteg kulturális program van, ellenben a vidék, a városok, de inkább a kisebb települések és falvak sokszor nagyon elhanyagoltak. Sok helyen az a havi egyetlen kulturális program, amit mi meg tudunk szer-

Pál Dániel Levente a Római Magyar Akadémia (Collegium Hungaricum Róma) tetőteraszán 2022 márciusában

vezni. Elmondhatatlan, hogy ez mennyire fontos!

Szerinted mennyire megbecsültek Magyarországon a műfordítók? Milyen pályázatokkal járul hozzá ehhez a PKÜ?

– Irodalmunk elsődleges nagykövetei a fordítóink: ők ajánlják a műveket a külföldi kiadók figyelmébe, ők lobbiznak a magyar művek megjelentetéséért, aztán persze ők végzik el a fordítói munkát is, végül pedig aktívan részt vesznek a könyv bemutatásában, a recepció szervezésében vagy a hungarológiai képzésekre való bekerülésben. Ha ők nincsenek, megfeszülhetünk, de alig van esélye a magyar irodalom egy-egy művének, hogy meg tudjon jelenni külföldön, nagyívűen fogalmazva: be tudjon kerülni a világirodalom vérkeringésébe.

A fordítók munkáját segítő pályázataink kialakítása során arra figyeltünk, hogy a pályázatok egy egész alkotói és fordítói életpálya valamennyi szakaszában segítséget tudjanak nyújtani, akár versek, akár prózai vagy elméleti szövegek, akár színpadi művek fordításáról van szó.

Eddig három országban indítottatok olyan programot, melynek köszönhetően a klasszikus és kortárs magyar irodalom szerzőinek művei Magyar irodalom sorozat formájában jelennek meg. Mit mondanál erről bővebben?

– Ez egy újfajta kísérlet... egyfajta állandóságot szeretnénk kialakítani. Amikor készülünk egy nemzetközi könyvvásárra, akkor mindig keressük azokat a műveket, amelyeket érdemben be lehet mutatni a közönségnek. Ha egy külföldi partnerünk megcsúszik a könyv kiadásával, akkor nem tudjuk bemutatni a könyvet, legközelebb majd csak egy évvel később, amikor már nem lesz éppen friss. A dolgok elébe mentünk, és így kezdtünk el kialakítani egy együttműködési hálózatot: hogy a külföldi kiadói partnereink segítségével garantálni tudjuk a megjelenések idejét. Braziliában eddig négy könyv jelent meg, Egyiptomban majdnem tíz, itt Szerbiában – az Alma Kiadó jóvoltából – majdnem tucatnyi. Ezt a programot szeretnénk minél több országra kiterjeszteni, és minél több országban elindítani egy klasszikus és kortárs magyar irodalmat vegyesen szerepeltető sorozatot, bemutatókkal és irodalmi estekkel vegyesen.

A PKÜ könyvkiadással is foglalkozik. A tavalyi év könyvterméséből melyikeket emelnéd ki?

– A *Felhőpárna* című antológia kortárs magyar költők a transzcendenssel, Istennel, gyásszal és halállal kapcsolatos gyermekverseit tartalmazza. Ez a könyv érzékenyítő oktatási segédanyag is. A versek segítségével közelebb lehet hozni ezeket a sokszor tabusított témákat. A *Felhőpárna* versei és a versanyagra épülő beszélgetések segítség lehetnek a feloldásban, a feldolgozásban, a megértésben, a kibeszelésben, a továbblépésben. Ez a gyerekek számára ugyanolyan fontos, mint a felnőtteknek.

Az ügynökség gondozásában irodalmi lapok, folyóiratok is megjelennek, nemcsak Magyarországon, de angol nyelven, külföldön is. Mesélj bővebben ezek jelentőségéről!

– A Kultúra.hu egy közszolgálati kulturális hírportál, fókuszában a Kárpát-medencei magyar kulturális értékek, alkotók, történések és művek bemutatása áll. A nyomtatásban megjelenő Magyar Kultúra magazin minden hónapban egy téma minél több aspektusát igyekszik bemutatni, cikkekkel, portrékkal, nagyinterjúkkal, tárcákkal, képzőművészeti és irodalmi művekkel.

A 2020 áprilisában indult 1749 online világirodalmi magazin elsősorban fordításokat közöl. Az olvasóknak leginkább a mindennapi világirodalmi olvasottság élményfördőjének élményét szeretnénk adni. Az 1749-en egy évtizedek óta pályán lévő fordító megszűntetja a nagy munkái szüneteiben talált gyöngyszemeket, de kipróbálhatja magát egy pályakezdő is, a szerkesztőktől megkapja a szerkesztői támogatást és mentori tanácsokat.

folytatás a 4. oldalon

Séta a parton, 2020, olaj, vászon

interjú

Kovács Jolánka

Nagy és merész vállalkozásunk a Jászberényi Sándor főszerkesztő irányításával negyedévente nyomtatásban megjelenő angol nyelvű *The Continental Literary Magazine* című folyóiratunk. A magyar irodalom sokáig csak elvétve és nagyon szűk körben létezett az Egyesült Államokban és New Yorkban. Ezen akartunk változtatni akkorát, amekkorát csak lehet. Nemcsak kivinni és bemutatni a magyar irodalmat az Egyesült Államok könyvtáraiban és egyetemeken, hanem csinálni egy olyan amerikai lapot, amely az angolra fordított európai – elsősorban a közép-kelet-európai – irodalmat mutatja be. A *The Continental* kapható ötven amerikai állam több mint hatszáz Barnes&Noble boltjában. Tavaly két turnét is tudtunk tartani: egyet februárban (New York, Boston, New Jersey), egyet pedig novemberben (Chicago, New York, Philadelphia). A februári turné során Jászberényi rengeteg interjút adott rádióknak: a „satellite media tour” adását húsz-huszonötmillióan hallgatták. Kiemelném még azt is, mert ilyen nem mindennap történik a magyar irodalommal: a lap indulásáról még a *The New York Times* is lehozott egy cikket.

Tavaly a belgrádi Alma Kiadó is elindította a Magyar irodalom sorozatot – Kürti László a csalásról, Halmosi Sándor Neretva, Lövetei László László Feketemunka című szerb nyelvre fordított versesköteteit, valamint Száraz Miklós György *Osztozkodók* című kisregényét jelentette meg szerb nyelven, a PKÜ támogatásával. A könyveket 2022 októberében be is mutatták a 65. Belgrádi Nemzetközi Könyvvásáron, a könyvbemutatókon a szerzők is jelen voltak. Hogyan értékeled a könyvvásáron való fellépéseket, a PKÜ és az Alma Kiadó együttműködését?

– Nagyon jól működött, sorra jelentek meg a könyvek, értékes verseskötetek és prózai művek. A tavalyi belgrádi nemzetközi könyvvásáron már tucatnyi friss magyar könyv volt jelen, óriásplakáttal is hirdették a sorozatot.

Szeretnénk elindítani egy irodalmi sorozatot a belgrádi Collegium Hungaricumban, melyeken a szerb olvasóknak egymás után mutatkoznának be a szerb nyelven debütáló magyar írók – zenével, borkóstolóval, ahogy kell.

Egymás szomszédjai vagyunk, és egy szűk értelmiségi réteget leszámítva alig ismerjük egymás irodalmát, irodalmi törekvéseit, friss hangjait és új felfedezéseit. Ezen mindenképpen változtatni szeretnénk: hogy sokkal több kapcsolat épüljön ki a szerb és a magyar irodalom között, akár művek, akár alkotók párbeszédére gondolunk.

2022-ben látott napvilágot a *Családon belüli erő* című versesköteted, amelyből néhány vers már megjelent szerbül is, a *Napfény és hús* című kötetedben 2021-ben, a belgrádi Alma Kiadó gondozásában, és amiért 2022-ben megkaptad a belgrádi Sunčani breg Irodalmi Társaság Lukijan Mušicki Irodalmi Díját. Egy interjúban ezt nyilatkoztad a kötettel kapcsolatban: „Az ember mindig arról számol be soraiban, amije van, vagy arról, amije nincsen. Ha meglehetősen sok fájdalom, vesztesége, lemondása, gyásza és tragédiája van, akkor arról ír. Vagy arról, ami nincsen neki, de roppantul vágyik rá.” Hogyan fogadták az olvasók legújabb köteted verseit?

– Sorra adom az interjúkat, rádióknak, tévékben, újságoknak, Magyarországon és külföldön egyaránt. Azt mondják, erős anyag lett, végiggondolt és mély versekkel, jól felépítve. Én akkor írok, amikor tétje tud lenni. Tét nélkül nincs sem írás, sem élet. Ha ezt elengeded, akkor könnyű leszel, és nagyon hamar érdektelen is. Úgy érzem, ezt a súlyt sikerült szavakba és versekbe átöntenem.

Ezt az irányítást folytatom a következő kötetben is, melynek címe *Rémvárosi kerttörténetek* lesz. Ha minden igaz, idén be is tudom fejezni.

Sok éve dolgozol a Fővárosi Nagycirkusz dramaturgjaként. Úgy tudom, nagyon szereted a munkádat. A cirkuszban folyó munka, az ott dolgozó emberek, a hangulat lelki feltöltődést ad-e, és inspirál-e alkotásra?

– A hivatalos megnevezésem cirkuszi dramaturg. Ezt Fekete Péterrel, a cirkusz igazgatójával együtt találtuk ki. Nincs sok ilyen a világon, talán két-három tucat lehet, de ha már újfajta cirkuszt álmodunk, akkor legyenek hozzá újfajta feladatkörök, szerepek is. Egyébként alapvetően a kreatív munkában veszek részt, rengeteget beszélgetünk arról, hogyan épüljön fel egy darab, hogyan épüljenek fel a jelenetek. És rengeteg szöveget írok, az átvezető szövegektől kezdve a párbeszédre és dal-szövegeken át a gyerekversikéig.

Ez egy nemzetközi közeg, a fellépők a világ minden tájáról érkeznek, egy-egy szezonban maradnak, aztán utaznak tovább. Ez egy nagy multikulturális család, a világ minden táján vannak családtagjaid: mindenki, akivel már egyszer együtt dolgoztál. Nagy öröm és büszkeség, hogy elfogadott és talán befogadott a cirkuszi világ.

Különös légkör ez, az artisták az élet és a halál kérdéseit minden előadás előtt felteszik maguknak, hiszen ha hibáznak, akkor annyi volt. A porondon nincsen hazugság, a porond nem túri meg az árulást. Ez áthatja az egészet, s minden fény és csillámpor mellett nagy mélységet ad neki.

Felszabadító az is, hogy nincsen tipikus cirkuszba járó közönség, hanem egyszerűen mindenki potenciális néző – a háromévestől a százévesig, a nyolc általánostól a tudományos doktorokig és akadémikusokig. Miért? Mert bárki is vagy, ugyanakkor szülő és nagyszülő is vagy, és a gyerkőcöket bizony el kell vinni a cirkuszba. Nagyon élvezem, hogy úgy kell gondolkodnom és írnom, hogy mindenki értse, a lehető legszélesebb közönség, előadásonként közel másfél ezer ember.

Még rendeztél is a cirkuszban. A *Szent boszorkány* című daraboddal két díjat is nyertél.

– Az *Úr nyolcadik kerülete* című könyvem egyik novellája alapján született az előadás. Egyszerűen nem engedtem, volt benne még valami, nem hagyott nyugodni. Népmesei és különböző mítoszok elemeit felhasználó történetről van szó, ami végigköveti a szereplőket gyerekkortól kezdve a szerelem különböző fázisain keresztül egészen az öregkorukig. Olyan keresztül nyelvet próbáltunk hozzá találni, ami a kapcsolati fázisokat színpadi szimbolikával is visszaadja. De elengedhetetlenül olyan filozofikus kérdéseket is felteszünk, mint hogy a szerelem le tudja-e győzni a halált, egyáltalán le lehet győzni a halált, meg lehet-e fordítani az időt. A földi világból falusi legények jönnek elő, a felső világból tündérboszorkányok, az

alsó világból démonok, a helyszín pedig egy mesés varázserdő, azaz az emberi lélek, ha úgy tetszik.

A rendezői tevékenységemnek teljesen betett a pandémia, abba is hagytam majdnem három évre. Aztán idén végre újra nekikezdehettem: Indiában, Újdelhiben, a National Gallery of Modern Art kertjében rendeztem egy újcirkuszi darabot. Az idén százöt évvel született Amrita Sher-Gil magyar-indiai festőnő életét és szerelmeit, alkotáshoz fűződő viszonyát dolgoztam fel. Az előadás koncepciójának központi pontjában Amrita Sher-Gil személyiségének két oldala, a szenvedélyesen érzékenő és az érzékeny festői zsenialitás folytat egymással hol lány, máskor vad küzdelmet. A darab szimbolikusan megidézi egy-egy Amrita Sher-Gil-festmény születését. Az előadásunkban a nő és a férfi nemcsak metaforikusan, hanem fizikailag is egyenrangú partnerei egymásnak, sokszor a nő emeli fel a férfit, ő tartja: ezzel is hangsúlyozzuk a női egyenjogúságot, női erőt, az egyensúlyt. A táncosunk, a művészi zsenialitás megtestesítője végig a festői inspirációt és alkotói folyamatot szimbolizáló, különböző színű selymekendőkkel táncol körülöttük, nagy lendületekkel, ugrásokkal és széles mozdulatokkal, légiesen, tűnékenyen, ellensúlyozva a nagy fizikai erőt igénylő, lassú tempójú gyakorlatok szoborszerűen statikus látványát és esztétikáját. A darabot Ritu Beri világhíres divattervező divatbemutatója után adtuk elő, majd félezren látták, köztük Meenakshi Lekhi jelenlegi indiai külügyi és kulturális államminiszter asszony is.

Egy cirkuszi kisfilmmel tavaly Cannes-ban is nyertél egy díjat. Hogyan jött az irodalom, a színház, a cirkusz mellé még a film is?

– Tavaly januárban együtt dolgoztunk egy csodálatos színésznővel, Zoi Florossal, ő volt a Budapesti Nemzetközi Cirkuszfesztivál egyik konferansziéja, két héttel sülve-főve együtt lógtunk. Zoi korábban nyert Cannes-ban, mobilfilmek kategóriában, sokat faggattam erről, s csupa inspiráló gondolata volt. A cirkusz akkori sajtófőnökével, Vámosi Eszterrel a rengeteg fesztiválos munka közben, leginkább saját magunk szórakoztatására elkezdtünk felvenni jeleneteket s hangulatokat. Egy jó mobilfilm nem a technikáról szól, olyan lesz, amilyen a készülék a kezében, hanem egy jó ötletéről és egy eredeti perspektíváról.

Azt találtuk ki, hogy megmutatjuk a cirkuszt és a fesztivált alulról, egy összevissza szaladgáló kisegér szemével. Először csúsztunk-másztunk, hogy jó képeink legyenek, aztán előkerült valahonnan egy ezerforintos szelfibot, mi meg egyre jobban szórakoztunk, hatalmasakat mulattunk, melyikünk hova mászott be, hogy egerek legyünk. A végén összeváltuk és beküldtük, részünkről a történet itt véget is ért volna, teljesen el is felejtettük. Egyszer csak jött egy hivatalos mail, hogy nyertünk Cannes-ban, csütörtökön díjátadó, várnak minket, adjuk le a nevünket s a többi. Azt sem tudtuk hirtelen, hol a film, de ha már így alakult, akkor ki kell jönnünk, Cannes-ban nyerni mégiscsak valami, ne hagyjuk ki!

Aztán persze kiutaztunk, és olyan neves személyek után mentünk fel a díjunkt átvenni, mint a kétszeres Oscar-jelölt Barry Alexander Brown vagy az Oscar-díjas Jeff Bridges. A kisegér persze tovább mocorgott bennünk, fel is vettük az összes helyszínt, vetítést, díjátadót, rongyázást

alulról, egéperspektívából. A vicces az volt, hogy a szelfibotot otthon hagytuk, csúsztunk-másztunk hát négykézláb a szmokingos és nagyestélyis lábak között, az asztalok alatt... amíg nem jelezték finoman a biztonságiak, hogy itt ezt nem igazán illik...

Lütyő kutyádnak és a természetjárásnak milyen szerepe van az életedben?

– Budapest szélén lakunk, az utca végén kezdődik az erdő. Naponta kétszer kimegyünk, teszünk egy nagy kört, vagy játszunk a réten. Kitisztul a fejem és a szívem, helyreözökkenek a dolgok. Közel három éve idegelünk együtt, hatalmas ajándék volt, hogy találkoztunk, a kutyám sokat mutatott meg nekem a dolgok értékéből, a felelősségből és az önzetlen szeretetből.

Az *Úr Nyolcadik Kerülete* című novelláskötetedet már a szerb olvasók is megismerhették, hisz szerb fordításban tavaly jelent meg az Alma Kiadónál. Ebben a könyvben nagyon reálisan, ugyanakkor hangulatosan, frappáns humorral írod le a történeteket, annyira élethűen, hogy az olvasó teljességgel hallja, látja, átérzi a helyzeteket. Hogyan született ez a kötet?

– Bő tíz éven keresztül laktam a budapesti gettóban, a híres-hírhedt nyolcadik kerületben. Előtte összevissza laktam albérletekben, Budán is, Pesten is, több helyen, voltak azért zűrösebb környékek is. Amit először meg kellett szoknom a nyolcadik kerületben, az a harsányság. Sokan hangosan élnek az utcán, ez eléggé idegen a mi városi kultúránktól. Rómában, a libanoni Tripoliban, egy vidéki városban, főleg falun nem furcsaság az, hogy az egyik néni lent áll az utcán, megtámaszkodik a kerekesszatyra szárán, és a második emeleten könyöklő másik nénikével megbeszéli a lányait, fiait, unokáik családi zúrjeit – akár egészen hosszan. Nem gondolkodnak a magán- és a közszféra határaitban, a belső és a közterek értelmezési keretei szerint.

Nem vagyok szociológus, még akkor sem, ha szociográfiailag is értelmezhető a könyv. Ez nem interjúkötet, hanem irodalmi igényrel és eszköztárral megírt, valóságalapú történetek gyűjteménye. Ebben az irodalom megengedi, hogy a párbeszéd tovább tartson, ugyanakkor el is vágthatod a végét, ha szerinted úgy fog hatni. Számomra nagyon fontos volt, hogy mindennek legyen valós alapja. Ez a könyv arról szól, milyen volt a nyolcadik kerület, a budapesti gettó az elmúlt tizenöt-húsz évben.

Min dolgozol mostanában? Készül-e új köteted?

– Tavaly szeptemberben jelent meg a legfrissebb magyar nyelvű verseskötetem, a *Családon belüli erő*. Azóta volt három cirkuszi premierünk, írtam egy darabot az idén hetvenéves Katona Klári magyar popénekesnő életéről, most meg a magyar születésű világhírű fotóriporter és háborús tudósító, Robert Capa életét feldolgozó dráma szövegén dolgozom. Következő könyvem majdnem készen van, ahogy előbb is említettem: végigjáróm benne Magyarországot, és elég kemény, máskor szatirikus hangon bemutatom a képmutatást és önhazugságokat. Nyilván nem mindet, de eleget ahhoz, hogy üssön.

MIÉRT VAN SZÜKSÉG A SZOCIOGRÁFIÁRA?

Horváth Júlia Borbála

Ha szükség volt valaha nyárfa-egyenességre, / szókimondásra, soha ennyire Berzsenyi földindulás / hangjára, a bajkiáltásra, soha ennyire, / mint e nyakunkra hurkot húzó sintér időben, / amikor horkol elaltatva az aluszékony lelkiismeret, / s a felelősség nem gyűjt lámpát, hogy fölébressze.

(Serfőző Simon: Sintér idő)

A szociográfia történetéből

Magyarországon a szociológia tudományág kezdete a XX. század első éveire tehető. Tudományos definíció: „A szociológiának [...] nem az a célja, hogy az egyes szociális jelenségeket kifürkésze [...], hanem célja a társadalmi élet törvényszerűségeinek kutatása.”¹ Ez jól megfogalmazott és szükséges cél, a megalkotók viszont tévedtek abban, hogy a társadalmat a természettudományok egzakt módszertanával kutathatják, pláne ábrázolhatják. Miért és hogyan tették ezt vagy azt az emberek? Mire gondolt, mit érzett, és miként cselekedett? Miért éppen úgy? Mindezeket mérni, számokkal kifejezni lehetetlen vállalkozás, a várható hatások megjósolása pedig végképp reménytelen. Nos, ezt hivatott elvégezni a szociográfia.

Az 1900-as évek első felében a hazai társadalomtudomány-ágak megjelenésével a szociográfia is kitűzte céljait. Az elméleti tételeken túl annak leírása vált szükségessé, hogy valójában mi és hogyan történik a társadalomban, és a műfaj a 20-as, 30-as évekre a „cselekvés és ismeret” megjelenítésének eszközévé fejlődött. A szociográfiai írások többsége az elhanyagolt paraszti világ megismertetéséről szólt, valamint politikai, tudományos és irodalmi művek is születtek. Megkérdőjelezték a központi szót, miszerint a magyar parasztság egyszerű életviszonyaival elégedett, egyben lojális az őt vezető hatalmi réteghez (például Féja Géza, Erdei Ferenc, a Magyarországi felfedezése mozgalom szerzői – Sárközi György; a Fiatal Magyarországi mozgalma – Illyés Gyula, Veres Péter; a népi írók fóruma; a Válasz című folyóirat stb.).

Dudar, 1937. Kezdetek kezdete

Mondják, hogy a szociográfia tipikusan magyar műfaj. Az állítás sántít kissé, mert nem mi találtuk fel a meleg vizet; legföljebb jó témákat dolgoztunk fel jó szerzőkkel. Az előzmények Nyugaton keresendők. 1937-ben a brit empirikus társadalomkutatás kiemelt intézménye, az Institute of Sociology elismert angol és német társadalomkutatókat küldött Közép-Európába. A *Le Play House* módszertanát követve – 1921 és 1951 között húsz országban mintegy kilencven terepkutatást szerveztek; Magyarországon, Csehszlovákiában, Jugoszláviában, Lengyelországban – húsz-harminc fős,

főképpen szociális munkásokból álló csoportok helyszínenként nagyjából két hétig tartó tudományos értékű vagy ismeretterjesztő feladatkörben dolgoztak. Az angolok a tudomány szekerén bevonultak Kelet-Európába (is), és feltérképezték a lakosság létformáit.

A tábor iránt érdeklődő hazai résztvevők változatos területekről érkeztek; melléjük szegődött az eredményeket felmutató Erdei Ferenc és Ortutay Gyula. Ortutay iránymutató tanulmányát felolvasták a résztvevőknek: „A mi létezésünkről Nyugat-Európa is mindig csak alulértékelést magukban hordozó szempontok alapján vett tudomást és elsősorban az egzotikus és keleties jegyekre figyeltek fel. Ezek a sajátosságok keltették fel Európa érdeklődését és nyerték el tetszését. Mi magunk viszont vég nélkül azon igyekeztünk és azzal küszködtünk reménytelenül és méltatlankodva, hogy bebizonyítsuk, mi is jó európaiak vagyunk.”²

Holott idehaza abban az időben a szociográfiai témák publikálása irodalmi és létkérdésnek számított. A problémákat az írók szerzői esteken tárgyalták: Illyés Gyula, Németh László, Féja Géza, sőt az egyik programadó kiáltvány szerzője maga József Attila volt, *Ki a faluba* címmel: „Meg kell ösmernünk elevenen azt a magyar kultúrát, amely előtt a múzeumok halottas házában bámészkodunk. (...) Hazánkban ma minden társadalmi és gazdasági kérdés: parasztkérdés.”³

A dudari falukutatás eredményeit végül szépirodalmi szociográfia formájában nem írta meg senki. A mellőzöttség oka, hogy a munkát külföldiek végezték, idegen nyelven, és az összegzést nem publikálták. Az elhallgatásban a magyar résztvevők és szervezők személyes sorsa is közrejátszott: háború, emigráció, betegség, gyilkosság vagy egyszerű érdektelenség.

Szoció a Kádár-korszakban

A társadalomtudományok és a kritikai műfajok (köztük a szociográfia is) e korszakban a „tiltott”, később a „túrt” kategóriába tartoztak. Az ötvenes-hatvanas években a politikai vezetőség kísérletet tett közéleti és kritikai fórumok megalkotására, és több területen megengedte kényes témájú riportok, interjúk, esettanulmányok közlését. A faluleírások nagy része általános elégedetlenséget jelzett, és meg-

mutatta az ország társadalmi, gazdasági elmaradottságát, valamint félfudális jellegét. A szocialista elképzelések és a valóság közötti különbség nyilvánvalóvá vált. Ekkor adták ki az irodalmi szociográfia két klasszikus antológiáját: *Vasszínú égbolt alatt. Városszociográfiák 1945 előtt – 1932–1943* (1961) és *A valóság vonzásában I–II. Tanulmányok, riportok, elbeszélések, szociográfiai írások* (1963); a szerzők: Féja Géza, Krúdy Gyula, László Gyula, Móricz Zsigmond, Németh László, Veres Péter és mások, köztük pártvonalon kedveltek is (például Marosán György, Darvas József).

Az 1970-es, 80-as évekre a kritikai nézőpontú irodalmi szociográfia elismert műfajjává vált. Kifejlődött a dokumentarista stílus a tényfeltáró szociofilm-mel és -fotóval. Új témák jelentek meg: például a szocializáció, a beilleszkedés, a szubkultúra, a deviancia, az öngyilkosság, a válás és a demográfiai problémák. Fontos kiemelni Fekete Gyula nevét, aki rendszerkritikus írásai mellett népesedési kérdéseket feszegetett: *Éljünk magunknak?* (1972); *Boldog házasságok titkai* (1972); *Levelek a magányról* (1979); később: *Véreim, magyar kannibálok* (1992); *Európa öngyilkossága* (2007).

A szociológia tudományág konszolidálódott (intézményesült), kifejlődött a kvantitatív módszertan, szemben a kvalitatív, nem vagy nehezen mérhető módszerekkel. A szociográfia tudományos oldalról nézve legitimációs válságba zuhant. Szubjektivitása miatt a szociológusok nem tartották hitelesnek a szociográfiai műveket, de nyersanyagforrásnak tekintették azokat, és a felvetett témákat lelkesen kutatták. A valóság, mondhatni az igény a szociográfiára tehát éppen nem elhanyagoltságot mutatott.

Az 1970-es *Írószemmel* című sorozat után 1971-ben újraindult a *Magyarország felfedezése* sorozat. Az irodalom mellett a társadalomtudomány is örvendett. A Művelődésügyi Minisztérium támogatta a *Magyarország felfedezése* sorozat kiadványait, igaz, az írószövetség akkori elnöke, Darvas József „felügyeletével” (értsd: marxista szemlélettel). A sorozat első darabja Mocsár Gábor *Égő arany* című kötete volt, amelyet évi két-három tényfeltáró szociográfia követett (Erdei: *Város és vidéke*, Moldova: *Tisztelet Komlónak!*, Végh Antal: *Erdőháton, Nyíren*, Berkovits György: *Világváros határában*, Diósi Ágnes: *Cigányút*, Závada Pál: *Kulákprés* stb.).⁴

Számottevő orgánumnak számított a (rég) Forrás című folyóirat. Elsősorban a két világháború közötti szociográfiaiknak adott hangsúlyt, benne a parasztságot sújtó válság bemuta-

tásával. Amellett beszámolt közéleti konferenciákról, köztük az 1979. májusi lakiteleki találkozóról (*A haza és a nemzeti önisméret*).⁵ A Forrás publikálta Hatvani Dánielnek a két világháború között alkotó szociográfusokkal készített interjút (Féja 1976; Illyés 1977; Balogh Edgár 1977); igaz, a Csoóri Sándorral folytatott levelezése csak később, a még működő Mozgó Világban jelenhetett meg (1982. január). Külön említést érdemel az 1947-ben alapított Tiszatáj folyóirat, amely egyébiránt a Kárpát-medencei magyarság kulturális egységének őrzője, egyszersmind ellenzéki szellemi központ volt.

Miért szükséges a szociográfia? – Botrányok, perek

Mint elhangzott, az 1970-es években a szociográfiai társadalmi jelenségek dokumentarista rögzítését tűzték ki célul. Hétköznapi eseményeken keresztül ábrázolták azon társadalmi problémákat, amelyek az állampárt működéséből adódtak. A tények bemutatása egyre inkább zavarta a vezetőséget. Például: 1982. januárjában jelent meg az említett Csoóri Sándor-beszélgetés és a Csalog Zsolt: *Egy téglát én is letettem...* című szociográfia. Téma: milyen volt az 1950-es években Magyarországon élni, és „kikből állt az 1945 utáni rendszer első engedelmes »hadserege«, a káderek és a »párt-funkcik« első nemzedéke”.

Ez időben több folyóiratot tiltottak, főszerkesztőket menesztettek; többek között a Mozgó Világból Kulin Ferencet, vele együtt a teljes szerkesztőség felmondott. 1985 tavaszán Nagy Gáspár titkárt eltávolították írószövetségi tisztségéből, miután megjelent az *Öröknyár; elmúltam 9 éves* című verse. 1986-ban tiltották a Tiszatáj című lapot, mivel a júniusi számban közölték Nagy Gáspár *A fiú naplójából* című versét – fél évet kaptak érte. 1987-ben a „túrtból” végképp „tiltottá” vált a Tiszatáj. 1988 novemberében, közvetlenül a rendszerváltozás előtt elindult viszont a *Hitel*, Illyés Gyula és Csoóri Sándor évekkel azelőtt megálmodott, a szociográfiát pártoló lapja, amelyet a diktatúra három éven át nem engedélyezett. Sajnos Illyés a megjelenését már nem érthette meg.

De: a Gulyás testvérek 1987-ben az 1937-es dudari falukutató tábor ötvenedik évfordulója tiszteletére rendezett emléktáborozáson kezdtek forgatni Dudaron. Mintegy ötvenórányi felvételből megalkották a *Malenkij robot* című dokumentumfilmet, amely azokról az elhurcolt leventékről szól, akik 1944-ben a nyilasok elől szökve beálltak a bakonyi ellenállók közé. A film 1989-ben

elnyerte a Magyar Filmkritikusok Díját, a Gulyás testvérek 2021-ben Kossuth-díjat kaptak.

Az 1989-es rendszerváltó nemzedék tagjai között számos, a szociográfiát tudatosan vagy ösztönösen művelő író neve olvasható. A műfaj „küldetése” az új rendszer bevezetésével némiképp háttérbe szorult, a kritikai témák lenyugodtak; összességében csökkent az irodalom befolyása. Ehhez jelentősen hozzájárult a posztmodern irányzat, amely az individuumot és a „szabadelvű” alkotást proponálta, a tradicionális és a nemzeti kérdések szinte teljes kiiktatása mellett. Az új nemzedék alkotóiból hiányzott az elköteleződés, az elbeszélési és a közösségi életet javító vágy, holott a szólásszabadság azt lehetővé tette volna. Kihunyott a szikra, amit most, sok évvel később próbálunk élesztgetni.

A szociográfia mint műfaj

Sokszor hallani, hogy vitatkoznak – főképpen szociográfia írásával próbálkozó szociológus, etnográfus kutatók –, hogy valójában mi a szociográfia. Írótnál ez a hallani komolyabban évődni ezen – legföljebb a műfaj újszerű hangvételéről beszélgetni, vagy arról, adott mű értékes-e vagy sem. Kétségtelen, hogy mérsékelt tehetségű szépírók időre megpróbálkoznak szociográfia írásával, de hamar rájönnek arra, hogy az korántsem olyan egyszerű. A „köztes műfaj” bélyeg, amely sokszor a szociográfiát illeti, onnan származhat, hogy ameddig a novella, regény írója nem tárja fel, honnan „szerezte” alakjait és a történeteket, addig művészi produkciónak számít, de amint megnevezi azokat, és bebizonyosodik, hogy a szereplők valóságosak és a történet igaz, akkor dokumentumról és „csak” szociográfáról beszélnek. Vagyis éppen a lényegről!

Manapság az igazság és a tisztánlátás iránti igény az egekbe szökött. A vizuális kultúra családsága, a hamis szabadságeszme megfertőzte a művészetet és a tudományt. Személyes előnyért szinte bármire hajlandó az ember, ami lassan feltétel, sőt: a priori tézissé válik. És most jön Nietzsche: „*Mi is tehát az igazság? Metaforák, metonímiák, antropomorfizmusok át- meg átrendeződő serege, azaz röviden: emberi viszonylatok összessége, melyeket valaha poétikusan és retorikusan felfokoztak, felékesítettek és át- vitt értelemmel ruháztak föl, s amelyek utóbb, a hosszú használat folytán szilárdnak, kanonikusnak és kötelezőnek tünnek föl egy-egy nép előtt...*”⁶ Mindez talán lehetne – ha úgy tetszik – tudományos kiindulópontja a szociográfiai írásoknak.

folytatás a 6. oldalon

esszé

Horváth Júlia Borbála

Nézetem szerint ugyanis a szociográfia lelkiismereti műfaj, hiszen a leírtaknak igaznak kell lenniük! Ahhoz pedig az írónak el kell szakadnia két dologtól: a fikciótól és az öncélúságtól, valamint fellelni magában azon szándékot, hogy a közről, a köznek ír.

Áttekintve a kezdeti szociológiai és a szociográfiai mozgalmakat, mondhatjuk, hogy a szociográfiát művelők között az ún. baloldali témák és baloldali érzelmű/gondolkodású írástudók voltak döntő többségben. Magyarországon viszont a közös ellenségkép (a „rendszerelenség”) összeterelte az értelmiség arra érzékeny elemeit, és közösen léptek fel – sikerrel. Bárhogy is volt, elvitatni nem lehet, hogy a hetvenes-nyolcvanas években történt valami, ami a másképp gondolkodó alkotókat egy asztalhoz terelte, és a szociográfusok kritikai hangadóként léptek fel a rendszer-változáskor.

Magyarországon, Közép-Európában óriási szükség volna szociográfiai írásokra. A témák azonosak és eltérők: demográfia, migráció, külföldi munkavállalás, generációs különbségek, politikai események, határon túli magyarok, női kérdések stb. Kiemelt téma a határon túli életmódok leírása. Nemcsak a szociográfiai írásokra van igény, hanem arra a jelenlétre, kutatómunkára és féltő szeretetre is, amely a szépírók szociográfiai kutatásait megelőzi. A kritikai hangvétel visszahozása adja a szociográfia „bukáját” – amit például a tudomány egzaktaságra törekvő ridegsége képtelen megtenni.

Kétségtelen, hogy nincs könnyű dolga annak, aki ilyenmire adja a fejét. Ma már empirikus módszerekkel is bizonyítható, hogy korunkban csaknem valamennyi kommunikációs műhely és hálózat külső alrendszerek – gazdasági és pénzhatalmak – irányítása alatt áll, következésképpen a kommunikációs médiumok nem tekinthetők autonóm rendszereknek.⁷ A modern/posztmodern társadalmak működésének erkölcsi feltételei nem írhatók le sem a luhmanni, sem a habermasi szociológia nyelvén. Megkockáztatom: semmilyen szociológia nyelvén. A szociográfia szépirodalmi és jó értelemben vett szubjektív jellegénél fogva viszont igen.

Forradalmiban: vegyük hát vissza a szociográfiát a társadalomleíróktól, akik közül sokan azt gondolják, azért, mert leírják, amit a terepen találtak, az már gráfia. De nem. A gráfia ez esetben a szépírás, az irodalom, a maga írói eszközeivel és főképpen: ahol észérv már nem segít, ott művészi hatásgyakorlásra van szükség. Várunk minden írót, aki felfedez magában elkötelezettséget a problémafeltárás, a segíteni akarás, a hatás és a nemzeti érzelm iránt, és arra buzdítjuk, hogy pályája folyamán írjon legalább egy szépirodalmi szociográfiát!

„Amikor horkol elaltatva az aluszékony lelkiismeret...” – különösen akkor szolgálhat a szociográfia.

Dunai história. Az aranyföveny (részlet)

„Földünk nagy könyvében mily nagyszerű és büszkén írott egy lap Magyarország lapja! A hegyek óriás amfiteátrumként környezik az országot, és mindegyikük más korszakáról regél a Föld történetének.”⁸ Francia geográfus lelkendezett ekképp. Érthető. A Kárpátok köríve Pozsonytól Orsováig ezeröttszáz kilométeres lánc. Tökéletes országhatár. Egy helyen, északnyugaton, ötvárosnyi bejáratlaltal a Malacka–Szokolca végeknél. Egy helyen, délen, kijáratlaltal az Adria felé.

Középen a szépségesen termő Alföld. A legtöbb nyelvben Pannon-medencének hívják. A ki- és befelé vezető utak mindegyike a Duna- és a Tisza-sík felé irányít. A Duna és mellékfolyói a Kis-Kárpátok és a Vaskapu között ragasztják magukhoz a lakosságot. Észak felől a Vág, a Nyitra, a Garam, az Ipoly. Nyugatról a Dráva és a Száva táplálja, öleli a felföldet. Tükörképe az altájnak, amely legyezőszerűen kapcsolódik a Tisza gyermekeivel: Sajó, Hernád, Latorca – kelet felől. „Született ország ez.” Áradozik a francia. A német. Kicsit az olasz. Minden geográfián politikai felosztás nehezen változtatható. Együtt egységes egész. Nagy-Magyarország földrajzi egységként elválasztotta egymástól a hatalomért vetélkedő latinokat, germánokat, szlávokat. Kis-Magyarország viszont újból közel hozta őket egymáshoz. Áldozati zóna, dicső küldetés. Új történelemkönyvek íródnak. Múltcsináló fejezetekkel.

vers

Saitos Lajos Hívnak a hegyek

(változat)

Ó, anyám,
ezerörömű!
jaj, anyám,
milliójajú!

Megszültél
millió jajoddal,
tápláltál
ezer örömmel.

Ó, anyám,
hívnek a hegyek.
Jaj, anyám,
zúgnak tengerek!

Jaj anyám,
milliójajú!
Ó anyám,
ezerörömű!

Play, 2020, olaj, vászon

Léphaft Pál

kobaltkék idő

aracspusztá

kobaltkék arany
porban a boltozat
csillagos karéja
repce és búza
közt vörösen ég
ezüst hamuban
rózsakő és tömjén
úszik a csenevész
akácok fölött
gyurgyalag és
dominus vobiscum
a hereföldeken
csillog
az ökörnyál
a rozetta üres
csipke ablakán
megroppan
az idő és
kukorica nő
a beszántott
szegletköveken

fényes zuhanás

bajszom
rövidre vágva
fölötte méretes
orrom
csontmintás
szemüveg
csillog
homlokom
kitinpáncélján
ezernyi villanás
hideg
jeleket firkál
táncol a sok
szentjánosbogár
majd bukducsol
egyet
a fenséges
bogárnász
és kialszik
a páfrányok
között
az erdő
üvegzöld
legyen nekem
fényes
a te ígéd szerint
a végső zuhanás

Pandóra, 2021, olaj, vászon

¹ Gusztáv Ratzenhofer: *A szociológiai megismerés lényege*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1908.

² *Ethnographia*. A Magyar Néprajzi Társaság folyóirata. 126. évf. 2015. 3. sz.

³ *A Bartha Miklós Társaság Füzetek 1. Ki a faluba*. Írták: Fábrián Dániel és József Attila. A Bartha Miklós Társaság kiadása, print: 1974.

⁴ Erdei 1971; Moldova 1971; Végh 1972; Berkovits 1976; Diósi 1988; Márkus 1991; Závada 1991.

⁵ *Forrás*, 1979. 64–78.

⁶ Nietzsche, 1992. 7. KgW III. 2. 369. KsA 1. 875. https://epa.oszk.hu/00100/00186/00040/pdf/EPA00186_magyar_filozofiai_szemle_2014_4_123-137.pdf

⁷ Luhmann kifejezésével „önreferenciális”.

⁸ Elisée Reclus, a Földről írott munkájában. IV. kiadás. Természettudományi Társulat, 1880.

KELET AZ ÚJ NYUGAT

Kolter László

Legendák terjednek az újságírók között, hogy vajon miképpen alakulhatott meg a Kelet Az Új Nyugat folyóirat. Mivel az alapítás után húsz évvel csatlakoztam a szerkesztőséghez, így szokásom-má vált, hogy kérdéseket tegyek fel ezzel kapcsolatban a munkatársaimnak. Tudni kell rólam, hogy még csak két éve kezdtem el újságírással foglalkozni. Ám a kollégáim sem tudnak többet, mint én, talán csak egyikük-másikuk, de persze ők sem mondhatják el. Miért? Mert titok övezi az alapítók kilétét, vagy csupán nem szeretnék, hogy megtudjuk, ki kicsoda volt akkortájt.

Pedig jó volna megtudnom erre a kérdésre a választ, hiszen – mint minden újságíróban – bennem is erős a kíváncsiság, az érdeklődés a világ dolgai iránt, legyen szó időjárásról, művészetéről, építészetéről vagy akár felhőkről, ünnepekről, és még hosszan folytathatnám a felsorolást.

Azon a nyári napon a legtöbb munkatársam a szabadságát töltötte, az embernek olyankor nincs kedve a munkahelyén tartózkodni, mégis ott ültem az íróasztalomnál. Nem a munka körül kavargtak a gondolataim, hanem az alapítás legendája foglalkoztatott. Ezen kattogtak a fogaskerekek az agyamban, semmi más lényeges dolgon nem gondolkodtam aznap. Azok a fogaskerekek sosem fognak igazán megpihenni, talán csak éjszákánként vagy az álmaim során, ám lehet, hogy még akkor sem.

Az akkori főszerkesztő is bent tartózkodott az irodájában. Tudtuk, hogy vendégre vár, egy idősebb személyre. Amikor megérkezett a látogató, lassan sétáltak végig az épületen. A „nagyban” dolgozó újságírókat nézegették, és a főszerkesztő mondott is mindegyikükről egy-két mondatot a vendégének. Rá-rámutattak a helyiségre egyes pontjaira, régi tárgyakra, miközben halkán, bizalmasan beszélgettek. Az asztalom felé sétáltak, és elterveztem, hogy abban a pillanatban megszólítom őket, amikor ideérnek. Hozzáteszem, megpróbáltam magamban visszatartani a kísértést, de sehogy sem sikerült.

– Elnézést, uram! Ön tudja, hogyan alakult meg az újság? – tettem fel a kérdést. Mindketten hirtelen rám néztek, majd egymásra. A főszerkesztő csak annyit mondott, hogy „nem”, és folytatták a sétát, nézelődést az épületben, majd bementek a főszerkesztő irodájába.

Itt hosszasan elbeszélgettek. Telt-múlt az idő, nem csináltam semmit. Bizonyos idő elteltével a főszerkesztő kinyitotta az ajtaját, és behívott az irodájába. A többiek rám néztek, hátradőltem a székemben, egy nagy, mély lélegzetet vettem, a mennyezet felé néztem, majd az ajtóra. Felkeltem, odasétáltam az ajtóhoz,

és bekopogtam. Jelezték, hogy beléphetek. Bementem, és becsuktam magam mögött az ajtót. Megálltam előttük, és várakozóan néztem a két férfira.

– Üljön le, kérem! – mondta a főszerkesztő.

Leültem az egyik székre.

– Hadd mutassam be az egyik alapítót, ő itt Vörös János.

Jobban megnéztem magamnak az asztalnál ülő, ősz szakállas és barna hajú férfit. Csuklóján egy régi karóra, ölében meg a kalapja.

– Üdvözlöm! – mondtam neki, Vörös úr meg csak a fejével kurtán biccentett felém.

– Olyan kérdést tett fel az előbb, amire én nem válaszolhatok, de János úr igen. Ő eldönti, hogy szeretné-e vagy sem. Nos, János úr, hogyan döntött? – nézett vendégére várakozóan a főszerkesztő.

– Megkérhetem a főszerkesztő urat, hogy hagyjon magunkra bennünket? – kérdezte a férfi. Amikor a főszerkesztő kiment, Vörös úr rám nézett, és nekem szegezte a kérdést:

– Miért is szeretné megtudni azt, amiről kérdezett?

– Kíváncsi vagyok a legendára – feleltem neki.

– Honnan tudja, hogy tudom a választ a kérdésére?

– Megérzés... és talán egy kis félelem.

– Kíváncsi a történetemre? – kérdezte tőlem.

– Igen!

– Ígérje meg, ha elmesélem, úgy adja tovább, ahogyan az a legendákkal szokás – kezdett bele a mondanivalójába. – Elmesélem önnek, de azt nem szavatolhatom, hogy azt kapja, amit vár tőlem. Tudja, tizennégyen alapították a lapot, én voltam a tizennegyedik. Semmilyen jelentősége nincs a számoknak, csak így jobban meg tudtuk jegyezni egymást. Voltak köztünk zenészek, világjárók, írók, politikusok és üzletemberek is, sőt még kávézó- és kocsmakedvelő is akadt sorainkban. Mindenki különlegesnek számított valamiben. Akadt, aki kisvárosból, más városból vagy faluból jött, és mindegyikük más-más történettel a háta mögött. Mások érzelmesebbnek és szókimondóbbnak bizonyultak, vagy ennek épp a szöges ellentétének. Egyvalami azonban közös volt bennünk, mindannyiunkban, amit bennük felismertem ugyan, magamban viszont nem. Nem voltam képes megfogalmazni akkor sem, és most sem tudom, hogy miért nem. De talán jobb is. Önmagamot sosem tekinthettem jónak, rossznak igen, de manapság kérdéssé vált, hogy ki hogyan tekint magára. Rossz vagyok a saját megítélésem szerint, mégis jó vagyok mások szemében, vagy jónak tartom magam, de rossz vagyok a szemükben, és sorolhatnám tovább ennek a különböző változa-

tait. A lényeg, hogy mindkettővel tudnunk kell együtt élni. Igazából valami közöset, valami személyeset találtam meg bennük, vagy ők bennem, de én valahogy sosem teljesedtem be. A dolgokat, a terveimet csak kigondoltam, és azok idővel elporosodtak, de valamiért mindig dicsértek, gratuláltak nekem. Ezért is mondtam az előbb, hogy mindenki máshogy tekint önmagára – magyarázta. Kisebb-nagyobb szünetekkel beszélt, miközben szavakba öntötte a gondolatait, visszaidézte az emlékeket.

– És akkor hogyan is történt? – kérdeztem türelmetlenül, de Vörös úr a gondolataiba mélyedt, nem mesélte tovább a történetét. Majd rövid idő múlva ismét megszólalt:

– Bocsánat! A legenda szerint egyik nap egyikünk a tizennégyből úgy döntött, hogy közös megbeszélést tartunk. Ekkor alakult meg a tanács. Jól ismertük egymást. Ekkor mondta ki egyikünk, hogy szeretne velünk újságot alapítani. Mindenki egyből igent mondott. Gyorsan elterveztünk mindent, és valamiért engem szavaztak meg az újság élére. Őszintén, nem számítottam rá, nem vágytam erre a kinevezésre, és rövid idő után át is adtam a helyemet annak, aki a szívemnek a legkedvesebb. A szerelmemnek. Inkább a háttérben szerettem volna dolgozni, egy akartam lenni a sok közül. Munka közben csodáltam, hogy milyen álomszerűen is valósulnak meg azok a dolgok, amelyeket elképzeltünk. Teltek a napok, hónapok, évek, és minden jól alakult, furcsálltuk is, de jól dolgoztunk, ügyesen és tehetségesen. Ám tudnia kell azt is, hogy ez csak egy a sok legenda közül, ami szárnyra kelt az alapításról. Lehetséges, hogy nem is az igazat mondtam. Igazából azt tanácsolom önnek, hogy keresse meg a többieket, és majd megtudja egyszer, hogy mi is az igazság, már csak a kíváncsisága kielégítése végett is keresgélni és kutatni fog utánunk. És nekem is jó lenne újra átélni azt az időszakot. Majd várom, hogy elmesélje nekem, de egyet jegyezzen meg, szakmabeli társam, azért alakult meg az újság, mert mind a tizennégyen különlegesen voltunk valamiben, máshogy gondolkodunk, éltünk. Remélem, érti, amit elmeséltem a legendáról – mondta Vörös úr.

– Akkor valahogy így alakulhatott meg az újság? – kérdeztem tőle.

– Valamelyest igen. Kíváncsi még a történetre?

– Már nem annyira – ismertem be.

– Számítottam erre a válaszra, nem is olyan jó kielégíteni a kíváncsiságot. Nem olyan jó megtudni a legendát, a történetet – mondta Vörös úr.

– Miért adta át az elnöki helyét, ha már annyira akarták

önt? – kerekedett felül bennem a kíváncsiság.

– Mert egyaránt tartottam magam jónak és rossznak is. A kétely nem jó egy ilyen fontos pozícióban.

– És akkor a szerelmének adta a helyét?

– Az első egy-két évben még közösen vezettük a lapot, de az ő neve szerepelt mindenhol, majd végleg átadtam a helyemet – hangzott a magyarázat.

– Ön volt, aki akarta az újságot?

– Én is akartam, mind a tizennégyen akartuk. Mindegyikükkel beszélnie kellene, tudja, a legenda nem önmagától születik meg, de nem is magától teljesedik be.

– Értem. Végül is azért mesélte el nekem, hogy elvegye a kedvem a legendától? – pillantottam rá kíváncsian.

– Talán igen, talán nem. Higgye el nekem, hogy jobb, ha legenda marad, mintsem egy unalmas történet. A legendák csak a személyek miatt érdeke-

sek, nem a mesélő miatt. Jobban is elmesélhettem volna, de nem sikerült, meg sem próbálkoztam vele újra, mert szinte ugyanúgy mondanám el. Igazából a szereplők a fontosak, nem ön vagy én, nem az, aki hallja a történetet, vagy aki épp meséli. Persze én szerepeltem benne, de most már ön is! Inkább fogadja el azt a tényt, hogy ön most már szerepel egy új legendában, egy másikban, amit úgy alakíthat magának, ahogyan azt ön szeretné! – zárta le beszélgetésünket Vörös úr.

*

Úgy is cselekedtem, ahogyan azt tanácsolta. Kérdés, hogy egyáltalán így mesélte-e el nekem azt, amit elmondott. Aki akar, járjon utána, ahogyan mondani szokták. Aki meg nem, higgye el, nem bánja meg, de a legenda ettől marad szép. Az ilyen történetek miatt leszünk érdekesekek, kíváncsiak, érzelmesekek, és ezért születnek meg új gondolatok bennünk, emberekben.

vers

Debreczeny György

a tűzoltók gyümölcsöt oltanak

Fenyvesi Ottó nyomán

az élet azt mondja
vár rám a Balaton
töröm az angolt
töröm az üveget
isten helyét elfoglalták az állványok
istent beállványozták
dátumok jutnak eszébe
mormolja magában az igekötőket
mielőtt szűznek skorpiónak
bármit is mondana
és újra leperegnek a pergőtűzek
talán a hold is reszket a tó vizén
este indulok el
és reggelre befut a szerelvény

egy óra véletlenül pontos időt mutat
egy kicsit visszajárok a szavakba
lábujjhegyen kivisznek
búval baszott zongoristák

sellő simítja haját
csak csetelünk botlunk
már a virágzó narancsfák is rohannak
a szexuális forradalomba

nyakadról elfogytak a ráncok
fejedet némán lehajtod
alkonyattól pirkadatig
irány a mennyország

nagyok a hullámok
nagy hóhullámok jönnek
a gazt lekaszálták
nincs gazság a Földön

gyümölcsöt oltanak a tűzoltók
vadul száguldoznak az égen
melyet szándékosan lezártak
tegnap exitáltak az álmok

képzőművészet

MOHÁNAK A HARMAT

ELTÉRÉSEK ÉS SZÜRREALITÁSOK KIS ENDRÉ MŰVÉSZETÉBEN

Péter László

A kiábrándító valóság absztrahálható. A valóság leleplezése: gyógyír.

Feladata, hogy megmentsen bennünket a mostani virtuális sárkányoktól, vagyis a bennünket leigázó atomkorszak borzalmaitól.

Sárkányrét

A korai zászlólengető tömegeket ábrázoló jugó-képei átpolitizáltak, cinikusak és kritikusak voltak. Portrészorozatai, arcfestős önképei már szuggesztív erővel bírtak, és a folytatólagos önkeresés hajlandóságára utaltak. Francis Bacon-i dramaturgiával már közprédává tette és csupasz dekoratív közegbe helyezte veszélyeztetett élővilágunkat. Kibelezett állatai a sebezhető élet tragikus kimeneteli lehetőségeire irányították a figyelmet. De a legemlékezetesebb talán művészi népszerű szuperlény, a valahai vörös sárkány volt, bár az már nem lengedez fehér pamacsfelhők között a vajdasági égen. A Hevér-tanya fölémelkedett hatalmas vörös óriás végképp eltűnt. Am Sárkányölő Szent Györgynek azóta még nagyobb kihívásokkal, láthatatlan veszélyekkel kell megküzdenie. A vitéz angyalnak most már nem lóháton kell rohamoznia. Az időtlenséget mímelő virtuális sárkányréten, az imbolygó mesterséges intelligencia mezején, idegpályáin csatározik. Lovagunk most szörfözök: ezüstözött acélsisakot már nem visel, fegyverzetét és régi páncélzatát levetkőzte, gyakran a számítógép monitorján villámgyors billentyűkombinációk segítségével zsákmányt szerezve próbálja kivágni magát a csatából.

Együtthatók

Kis Endre a nagy múltú vajdasági TAKT ifjúsági művésztelepen nevelkedett a kilencvenes évek végén. A vajdasági fiatal művészek harmadik nemzedékének egyik legmarkánsabb képviselője. E nemzedék a jugoszláv háborús időkben vált „nagykorúvá”. Kis Endre, Sinkovics Ede, Utcai Dávid, Soltis Miklós... egy összetartó baráti művésztársaság tagjai voltak. A későbbiekben a náluk is fiatalabb Tóth József, Ricz Géza, Vass Szabolcs, Varga Valentin, Klájó Adrián, Pécsről Gyuris Róbert csatlakozott hozzájuk. A rendszeres művésztelepi és a közös műtermi alkotómunka összeszokott művészeti csapattá érlelte őket. Kirobbanó energiákat ekkortájt leginkább a valahai francia Nabis csoporthoz vagy a holland Willem de Kooning robbanékony absztrakt expresszívitásához lehetett hasonlítani. Ebbe a versenybe az angol Francis Bacon is beszállt, szürnaturalista képzetivel. Majd a harsány és divatos amerikai pop art fura beidegződései, később pedig Mark Rothko végsőkig elvont, lapos színábráinak hatásai következtek. A tértágító installációk, a land art, az assemblage, a performance és a happening műfaját ugyancsak kedvelték. Egy ma-

A számkivetett, 2022, olaj, vászon

réknyi fiatal a kilencvenes évek vajdasági művészetének kirobbanó formában lévő, expanzív új generációjaként „együtthatói szabályszerűséget” követett, és több éven át egy rejtett parancsgomb ismétlődő utasításai szerint (Ctrl-V) dolgozott...

Pandora szelencéje

Valaha egy zavarodott, nyughatatlan, komolyan, alkotni nem tudó, botcsinálta művész kifejtette a különvéleményét: Mindenki (lehet) művész! Pandora szelencéjét nyitogatta.

Az egykor népszerű „olcsó művészet” művelői is gyors hírnevüket a szenzációs kollázs- és montázképeknek, az újságkivágások kezdetleges, egyszerű ollózó-ragasztó procedúrájának köszönhetik. A technika hamar „stílussá” vált, de ez csak a korabeli sajtó szűkös fényképminőségi kínálatának tulajdonítható. A véletlenszerű művi alkotások ugyanis az újságokban közölt fotók alapján lettek különlegessé, ám hatásadásuk jellegűek.

Talán két-három évtized óta terjeszkedik egy új képalkotói módszer. A számítógépes programok segítségével összeállítható, gyúrható, nyújtható. Részletekből összeillesztve született meg az új művészeti műfaj: az elektrografika. Ehhez a műfajhoz is nagy tehetség kell. De ezek után kénytelenesen feltevéődik bennünk a kérdés: vajon merre tart az ábrázolóművészet? Emlékeznünk kell még Kassák komor hangulatvilágára, Bálint Endre derűs játékosságára, Vajda Lajos korai szenzációs papírpróbáira. De mi szívesen emlékezünk vissza a vajdasági

Bosch+Bosch csoport frontembereinek a hatvanas-hetvenes években elkövetett merész kísérleteire is. Szombathy, Matkovič, Csernik, Fenyvesi Ottó divatfotókból, képregényfigurákból, nyomtatott szövegtöredékekből és plakáttépekből összesulykolt, túlzásfolt dadaista kollázsképeire.

Kis Endre már jóval precízebb náluk. Alkotásaiban alig(ha) van véletlenszerű. Gyakran tervezi meg őket számítógépen, de klasszikus módon olaj-vászon képeket fest. A végsőkig átgondolt, megtervezett, letisztult képi elrendezés híve, a kiegyensúlyozott képi kompozíció elemi erejével él. Különleges képzet-társításai: a letisztult formák, kódolt üzenetek, asszociatív kalandként megélt játékos montázatok.

A parancsgomb varázsa

Kis Endre szimbolikus elegységbe foglalja meglett témáit. Higgadt, célratörő, kiváló stilisztikai érzékkel bír. Szakmailag is bombabiztos tömörítései, koncepciózus formai megfogalmazásai vannak. Művésziünk mindig pontosan tudja, hogy mit akar elérni. Művészetére különösen jellemző a „parancsgombos” hasonlat: pályafutása kezdete óta különösen vonzódik a számítógépes elemű műalkotatokhoz. Korábban homogén háttér-felületekkel és kollázs-montázs hatás típusú „kikeményített szitanyomat-imitációkkal” manipulált. Később már kinagyított pixelhatásokkal is. Összevarrt látványvilága figuratív elemekből és sík faktúrákból áll. A „pixelesítés” korszakában

alkotta meg a különleges rács-szerkezetű, emlékezetes maszkos önarcképsorozatot. Technika formabontási lehetőség és új kiindulási pont is egyszerre, de nem a legvégső cél.

Egy kor-boncnok álmai

Művésziünk részvétellel bánik a környezetével. Egyes képein az édeni élővilág pusztulását, az elvetélt jövőnket, a Káin-tudatú úrruhás örült majomember megosztó kártékonyágát firtatja. Olykor figyelemre méltó anatómiai-belgyógyászati tanulmányképeket is fest nekünk: a biológiai és a szellemi szennyezésnek ellenállni képtelen állapotokról.

Az ember bukása parafrázisánál végképp rádöbbenhetünk, hogy az áldozatok nemcsak véletlen állatok lehetnek, de a természetet eluraló, majd tönkretévő felelőtlen emberi lények is. Sajnálatos módon csalódnunk kell, amikor egy Vénusz-szépség látványával szeretnénk betelni, de helyette egy korbocnok (kor-boncnok?) hentesi munkája által feltrancsírozott, rekamiéra fektetett húsos masszát kell csodálnunk.

Bármily derűsen is fogalmaz, észleljük, hogy művésziünk a nyers és komor valóságot gyakran ábrázolja. A természet-től való eltávolodás alatt is az emberi elidegenedés érzetét féli. Képfelületei egyszerre bírnak pozitív és negatív hangulati töltésekkel. Lehetnek tárgyilagosan sterilek és érzelmentesek, de egyszerre megejtően groteszk-bájosak, emberpártiak is.

Déméter, 2022, olaj, vászon

Vonzódások és viszolygások

Művésziünk képi megfogalmazásait eltérő módon értelmezhetjük. Kis Endre ütköztetett fotorealizmusában az élő és a holt, a gyönyörű és a ledér, az életszerű és a művi, a természetes és a mesterséges, a hanyag, pongyola és a feszesen jól kimunkált esztétika jól megférnek egymással.

A kettősségek az emberi gondolatvilág eltérő mércéit hivatottak alátámasztani. Az emberi valóság ábráit, élettani mozzanatait hol tárgyilagosságnak, hol viccesnek, hol szubjektív-egynének vesszük. Hol világinak, hol szenvedélyesnek, hol érzéketlennek és szenvtelennek tartjuk. Szenvtelen ítések lehetünk, ha személyes hangulataink alapján ítéljük meg az alkotások terében történeteket. Ráérzünk-e Kis Endre logikus következtetéseire?

Mindannyian előítéleti képességekkel és tapasztalati-gondolati sztereotípiákkal rendelkezünk. A kettősségek pedig hol kellemes, hol kellemetlen érzetet keltenek bennünk. Egyazon kép látványa esztétikai gyönyörérzetet, de a meghasonulás érzetét is okozhatja bennünk. Festőnk az egymástól idegen motívumok ötvözésével, a személyek és tárgyak plakátszerű egybeolvasztásával képes egyszerre pozitív és negatív (ellentmondásosnak, visszásnak tűnő) megfogalmazásokra. Egyesíteni lehet az épet a töredékesséssel, az élt az élettellel. Steril, művi körülmények közé helyezni azt, ami logikusan a természethez tartozik. Esztétikusnak álcázni a durva vagy frivol dolgokat, humorosnak állítani be a drámai pillanatot, fennköltnek a közönségeset. Egyértelmű, hogy művésziünk pillanatokra képes velünk esztétikai élményként elfogadtatni akár a viszolyogtatót is. Ennek valódi oka van: célja a megütközés csíholása, hogy észlelve a visszásságokat, kisláttatva, magunkban helyre is tegyük a dolgot... Ez egy végső-kig komoly, megfontolt, elméleti és tömören emberi hozzáállás.

A művész minduntalan valami különleges élményre vágyik. Miközben lázad(na) a mindenkori állapotok mellett vagy ellen (...), lankadatlan figyelemmel kíséri az élet kis és nagy dolgait. Elsősorban az őt is megdöbbentő élményvilág leképezhető, vizuálisan kifejezhető állapotokra vadászik. A felfedezéseit tolmácsolja, egy sokak számára felfogható közvetített dimenzióba örökíti át a tapasztalati élményeit: maradandóvá szeretné tenni a pillanatot.

Közelítések

Mindig is élveztük Kis Endre alkotói nyitottságát és határozottságát, a kedvenc témáinak különutas megközelítését, a hol

elfogadó, hol elhatárolódó vizuális kommentjeit, a megsokkottól erősen eltérő gondolatait és a megújulási képességét. Megnyerőnek találjuk alkotásaiban az észlelhető stilisztikai kitérőket. Művésziünk egyetlen festményén is lehetnek expreszszív, szürnaturalista, pop artos leegyszerűsítő vagy éppenséggel absztraháló vonások. Művésziünk az újrahazsnoítás szándékával ötvöz: az „ütköztetett” ideák logikájának híve, a kettős értelmezésektől, megfogalmazásoktól nem mentes. Felfedezői figyelemmel kíséri a világ sokszor kísérteties eseményeit, melynek közvetetten a részese, megfigyelője, akár cinikus kommentátora is. Kis Endre valódi időutazó, a korok kalandora, csendes szemlélője, kritikus bírálója. Jó dokumentaristaként gyűjtögeti a kortalan időszerűség laboratóriumában elemezhető, lepárolható, értelmezhető információkat, megkérdőjelező, közvetítő és átfogalmazó ötletes sarkításokkal él. Sajátjaként kezeli és tolmácsolja a megbicsaklott világ virtuális és vizuális értékrendjét.

Elsősorban a számára különlegesen fontos, tömöríthető és átfogalmazható témákkal, frappáns módon kifejezhető tartalmakkal foglalkozik. A fesztített, feszes pillanatokra kíváncsi: az emberi világ ingatag, hibás értékrendjére. Általában ösztönösen rátapint a múltbéli és a jelen idejű alternatív igazságokra. Tér-idő utazóként felfedezi a bibliai idők tanulságos történeteit is, de okosan rámutat az időszerűre, különösen a modern társadalmak etikai problémáira: az emberi kísértésekre, vívódásokra, a folyton békétlenkedő vagy épp háborúzó emberiség fatális tévedéseire és katasztrófális hibáira. Szól a környezetvédelem tragikus állapotáról és a politikai környezetszennyezésről vagy a modern kori tudományok zseniális eredményeiről, de zsákutcáiról, torzulásairól is. És utal és reflektál az idomított, elbutított társadalom tragédiájára, az elszenvedett igazságtalanságokra, álságos hazugságokra...

Művésziünk modern, etikusan gondolkodó képalkotó. Nem a felszínes dolgok, hanem a lé-

nyegesek érdeklik. A kitüntetett pillanatok foglalkoztatják, azok élményi, látványi ünnepléssel, katartikus hangulatával törődik. A felfedezések fanyar és örömteli pillanatait gyakran szándékosan az egymással szembejövő művészi stílusok segítségével, keverten ábrázolja. Alapul leggyakrabban mégis a barátságos és közérthető képlékeny realizmust veszi. A konkrét problémák érdeklik, a bizonytalan elvontságoktól menekül, de elfogadja azokat is.

Mohának harmat

Sérülékeny értékrendünkben manapság igen nagy a torzulások veszélye. A művész a legérzékenyebb emberi lény, minduntalan valami különleges élményre és eredeti megfogalmazásokra vágyik. Tüntet a mindenkor tökéletlen emberi állapotok ellen, de figyelemmel kíséri az élet kis és nagy dolgait. Mindent begyűjt, relikviákra vadászik, de átfogalmazható értékeket ment. Hagyományokat követ, de mindig újszerűségeket keres. Valóság tartalmakat és sarkalatos víziókat. A megdöbbentő, leképezhető, vizuálisan kifejezhető élményi valóság tartalmakra esküszik, és a kitüntetett, feszített pillanatok hangulatábrázolásával él. A felfedezések örömteli pillanatait egy általa megfogalmazott új dimenzióba örökíti.

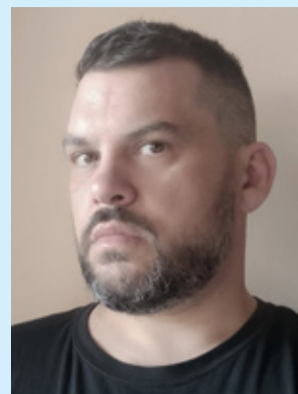
Vannak eltökélt művészek, akik inkább vonulnak el a világ zaja elől, mint hogy az urbánus környezet ördögének eladnák alkotói szellemük szabadságát. Elvonulnak zalai (Nemes István) vagy alföldi (Bukta Imre) zsákfalvakba, ahol még a madár se jár. Elköltöznék a Tündérekertbe: Erdélybe is. Alcsíkba, Patakfalvára, ahol a modern világ megszelídül, ahol még a hagyományos értékrend békés árnyékában lehet alkotni és élni.

Vannak művészek, akik maguk mögött hagyják az egyensúlyból súlyosan kibillentet világot, és az Isten háta mögött laknak. Szerencsések vagyunk, hogy az emberarcú művészetet feltételek nélkül szolgáltni tudják. Az emberarcúság úgy kell nekünk, mint mohának a harmat.

Level 1 Clear, 1984–2021

kis endre

2006-ban diplomázott a Pécsi Tudományegyetemen festészet szakon. Európa, Amerika és a Kárpát-medence számos pontján találkozott már a közönség a műveivel.

Festészetében, plasztikai törekvéseiben folyamatosan jelen van az elmúlás, változás, negatív civilizációs hatások, környezetvédelem, bibliai történetek, társadalmi problémák, illetve ezekre próbálja felhívni a figyelmet, újraalkotni az egyensúlyból súlyosan kibillentett világot.

A Derkovits-ösztöndíj, Kogart-díj, Magyar Állami Ösztöndíj, Hargitai Szalon és az Aradi Biennálé díjak kitüntetettje. Jelenleg a Székelyudvarhely melletti Patakfalván él és alkot.

Egyes csatorna (PK), 2022, olaj, vászon

LAPSZÁMUNK SZERZŐI

- Agárdi Gábor (1987) újságíró, szerkesztő (Szabadka)
- Antalovics Péter (1993) költő, újságíró (Kupuszina)
- Budai Ágota (1996) tanár, műfordító (Szabadka)
- Csik Mónika (1978) író, költő (Szabadka)
- Debreczeny György (1958) író, költő, szerkesztő (Budapest)
- Fekete J. József (1957) író, kritikus (Zombor)
- Horváth Júlia Borbála (1962) író, kulturális antropológus (Budapest)
- Kolter László (2003), a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar hallgatója (Szabadka)
- Kovács Jolánka (1958) író, műfordító (Muzslya)
- Léphaft Pál (1952) karikaturista, újságíró (Újvidék)
- Mészáros Zoltán (1969) történész, főlevéltáros (Szabadka)
- Molnár Tibor (1966) történész, főlevéltáros (Zenta)
- Nenin, Milivoj (1956) irodalomtörténész, egyetemi tanár (Újvidék)
- Patyi Szilárd (1987) történelem–filozófia szakos tanár, újságíró (Szabadka)
- Péter László ((1958) képzőművész, szakíró, tanár (Székelykeve–Budapest)
- Saitos Lajos (1947) író, költő, szerkesztő (Székesfehérvár)
- Silling István (1950) néprajzkutató (Kupuszina)
- Ternovác Áron (1996) újságíró (Temerin)
- Tóth Eszter Zsófia (1975) történész, társadalomkutató (Budapest)
- Vujcsics Marietta (1946) műfordító, szerkesztő, diplomata (Budapest)

Lapszámunkat Kis Endre alkotásaival illusztráltuk.

INGÓ INGATLANOK

Patel Kavyanjali asszony rosszul aludt azon az éjszakán, így volt ez már 2068 óta, amikor először vállalt államtitkári posztot.

A kiváló delhi egyetemen tanult politológiát és még néhány tárgyat. Bámulatos tehetsége miatt ott akarták marasztalni, ami nagy szó az Indiai Nemzeti Egyetemen, amely a földgolyó legjobb öt egyeteme közé verkedte fel magát már majd húsz éve, és a campusa maga volt az egyetemi élet paradicsoma. A különböző szakoknak modern paloták adtak otthont, hiszen csak az adminisztráció épülete 36 ezer négyzetmétert vett igénybe. Félmilliónyi indiai hallgató élt a campuson, és minden elképzelhető szakon lehetett tanulni, ráadásul az indiaiak a rájuk jellemző könnyedséggel ingyen kínálták a tudást, miközben sokat fizettek az oktatóknak. Ezzel nyomták le szinte a világ összes egyetemét, amelyek soha többé nem tudtak már konszolidálódni.

Az indiai könnyedség mögött okos számítás húzódott meg, tudták, hogy a munkaerőpiacról bejövő adó messze felül fogja múlni az esetleges tandíjakat. Ezenkívül az 2050-es években India végrehajtotta a nagy fordulatot, vagyis a robotizált tömegtermelés mellé visszahozták a mesterségeket, amelyek közül egyet kötelezően kellett tanulni a nemzeti egyetemen.

Voltaképpen a robotok szinte az összes igényt ki tudták elégíteni, gépeket gyártottak, növényeket gondoztak, pontosabban egy egész épület működött robotként, és szinte mindent, ami fontos, megtermeltek az országban, a mikrocsip-től a repülőgépig, a rizstől az ananászig. Gyakorlatilag minden haszonnövényre kidolgoztak egy termelési ciklust, és a fás szárú növények lekicsinyített változatait honosították meg. Például egy almafa 15 centisre nőtt, és egy almát termelt egy ciklusban. India szinte teljesen önellátóvá vált minden tekintetben. Ám ha sok ember marad munka nélkül, de dolgozni akar, és megfizetik, mindenfélere kapható. Így nemcsak az indiai mesterségeket élesztették fel, hanem a dél-amerikai és az európai mesterségeket is. Aki nem teljesített kimagaslóan az egyetemen, az hazament, és a helyieket megtanította például arra, hogyan kell szamurájkartot (katana), brüsszeli csipkét, szóttest és minden egyebet készíteni, amit csak el tud képzelni az ember. A delhi egyetemen, ha valaki olyat képzelt el, ami még nem létezett, kapott egy termet, és oktathatta hasznos elképzelését tisztességes fizetésért. Sőt, ha az ötlet olyan jónak mutatkozott, akkor egy egész tanszéket kapott. Ha valamilyen katonai újítást talált ki, akkor a hadseregben a legnagyobb tisztelettel bántak vele, és a civilek helyett a tiszteket taníthatta.

Patel asszony tudta, hogy Indiában elkéstek. A városokba áramlást túl későn fordították vissza, és a falvak natalitása már nem tudta ellensúlyozni a városokban elhatalmasodó jelenséget, azok ugyanis népesedési fekete lyukak, egyre csak nyelik el az embereket, ugyanakkor a lakosság előregszik, a település lélekszáma csökken, mivel a munkába járó városlakóknak nemigen születik egynél több gyereke.

Patel asszonyt fejfájás, álmatlanság gyötörte, amikor szociális miniszter lett. Mégis ez az állás repítette a csillagokba, és ezért ismerte mindenki a nevét Indi-

ában. Politológusként tudott tárgyalni, és mások elé vágni, ha a helyzet úgy kívánta, így gyorsan gyalogolt felfelé a politikában. Csakhogy nem nagyon tudott odafigyelni az emberekre, a tömegekre, és ezt a fogyatékoságát gyorsan észrevette, ezért keresett maga mellé miniszterhelyettesként egy szociológust meg egy pszichológust. Az indiai korfa rogyadozott, figyelembe véve az elvándorlást is, hiszen a világ minden országát a lakosságcsökkenés, az előregedés aggasztotta. Ráadásul a világon sehol nem tudták a megoldást arra, mit csináljanak az idős, hatvan éven felüli emberekkel. Régen, amikor még sok fiú született, azok eltartották az öregeket. Ez ragadt meg Patel asszony agyában, és azon gondolkodott, hogyan lehetne mindezt lefordítani a gyakorlat és az adózás nyelvére.

Rahul Gowsamit és társait – négy jó koponyát – a delhi egyetemről szipkázta el, és azt a feladatot adta nekik, hogy találjanak ki egy rendszert, amely dinamikus tudja egyensúlyban tartani a termelést és pénzelni a nyugdíjrendszert, szociális rendszert, közoktatást, rendvédelmet és a honvédelmet. Mindennek alapjául a nyugdíjrendszer szolgált, ugyanis Indiában még általánosnak számított, hogy a halál felől nézik az életet. Jó élet után jól meghalni, ez annyit jelent Indiában, mint jól újraszületni, és az öregek szegénységét vizsgáló szociológuscsoport merész ötlettel állt elő: mi lenne, ha a gyermekeik keresetéből 15 százaléknyit a szülőknek költenének, és a biztonság kedvéért ezt az átutalást az állam bonyolítaná le. Amíg tehát a szülők élnek, a munkavállalók a fizetésük 15 százalékát nem kapnák kézhez, hanem a szülőknek jutna, ha az egyik szülő eltávozna, akkor is maradna a másikuknak a 15 százalékos biztos bevétel. Ha azonban mindketten meghalnak, a gyerekeik csupán 5 százalékot fizetnének a nyugdíjalapba, amely a gyermektelenek nyugdíját fedezné. Ezt a lépést elég gyorsan tették meg, nem bizonyult népszerűnek, de mind a falusiak, mind a középosztály belátta a szükségességét. A középosztály elkezdett két gyereket vállalni, és nagyon odafigyelt a tanítatásukra, hiszen minél nagyobb lesz a fizetésük, annál magasabb lesz a 15 százalékos, amit öreg szülőkként kapnak majd, az alapnyugdíj fölé. Ez jól jött a már korszakos falvakban élőknek is, hiszen az öt-hat gyerekük fizetésének 15 százaléka elég szép summát jelentett nekik, még akkor is, ha csak bér munkát végeztek a gyerekek. Ugyanakkor a falusiak számára is világossá vált, hogy ha legalább a legkisebb gyereket elküldik tanulni, hátha majd sikerrel jár, akkor a magasabb városi munkabérből származó 15 százalékos szép summa lesz ott faluhelyen.

Patel asszony először végigverekedett a kormányon a tervével, utána pedig a parlamenten. Igazából senkinek sem volt ellenérve, hiszen ki tagadná meg öreg szüleitől a segítséget? A nyugdíjrendszer padlóra került, és valahogy el kellett kerülni, hogy az öregek tízmilliók tömegeiben haljanak éhen. A rendszer öt év alatt beindult, ahogyan a felelős gyerekvállalás is. A siker után a középosztály már három gyerekben gondolkodott, a falvakban pedig inkább négyet vállaltak öt helyett, és abból is kettőt küldtek tanulni. Ezt fejelte meg még a miniszter asszony a „vissza a kézművességet” programjával. Ami azt jelentette, hogy minden indiai

tanult egy mesterséget. Az egyetemen nem kiemelkedő diákok egy vagy két jó kézműves tevékenység elsajátítása után visszamentek a falvakba. De maradtak közülük a városokban is, hiszen ha már valakinek van elég gyárban készült ruhája, lehet, hogy a következőt egy szabónál varratja. Szabónak lenni pedig komoly tudásnak számított. Ugyanígy a cipőkel is, ha valakinek van egy cipője, amit szeret, akkor lehet, hogy új talpat tetet rá. Még azt is kitalálták az egyetemen, hogy a talpformákat és a ragasztóanyagokat is standardizálják, így a talpakat oldószerekkel könnyen le lehetett választani, és egy újabb típusú ragasztóval felragasztani az új talpat, amiről csak egy kis jel árulkodott a vadonatúj cipőtálp pontosan meghatározott részén. Természetesen egy cipész mestermunkája a személyre szabott cipő elkészítése volt. Ezenkívül a városiak kiszolgálására minden elképzelhető kitaláltak (kifőzdék, gyors indiai éttermek, futárszolgálatok stb.). A városi lakosság száma azonban továbbra is csökkent. Patel miniszter asszony látta a veszélyt, miközben múltak az évek felette, a népszerűsége „falun-városon” magasan szárnyalt, és miniszterelnök lett. A nyugdíjalap soha nem állt olyan jól, hiszen egyre kevesebb pénz ment ki belőle, és egyre több ment bele, de a városok gondja továbbra sem oldódott meg. Hiába laktak az emberek a Bengáli-öböl mélyéről hűtött lakásokban, folyamatosan probléma mutatkozott velük, és a miniszterelnök látta, hogy közeledik az a pont, amikor a népességszám először lassan, majd egyre gyorsabban zuhanni kezd.

A 2050-es évektől az indiaiak többsége már nem az Indus és a Gangesz folyók mellett lakott, mert azok vízhozama már nem tudott annyi embert ellátni, de a Bengáli-öböl kiválóan alkalmasnak bizonyult a hőcserére, így a levegőből való nedvesség kivonására is. India ezáltal egyszerre hűtötte a munkahelyeket és a lakásokat és javította az ivóvízellátást. A lakosság pedig az ivóvíz felé mozdult, és a városok is. A Bengáli-öböl partja tízmilliók városok gyöngysorává vált, a Dekkán-fennsík kincseinek kitermelése soha nem látott magasságokba repítette az indiai nehézipart. Ezenkívül programozók tízmilliói dolgoztak a számítástechnikában és a robotizálásban, és a fél világot elárasztották az indiai programozók, akik becsületesen utalták haza a 15 százalékot. Ezzel dicsekedhetett vol-

na Patel asszony, ám tudta, hogy ez mit sem ér majd, ha a lakosság száma elkezd gyorsuló tempóban csökkenni. A titkára, egy történész a régi könyveket olvasva felismerte, nem mindegy, hogy az emberek mekkora lakásban laknak. Ezt egy kötetlen beszélgetés folyamán, amikor együtt repültek egy másik kontinensre tárgyalni, el is mondta a miniszterelnök asszonynak. – Nagyobb lakásokat kell építeni a városokban! – kiáltott fel Patel asszony. Nem is tudott már a tárgyalásra koncentrálni, mert alig várta, hogy hazajérjen. Ám csalódás érte.

Az ingatlanpiac törvényei ugyanis nagyon kötöttek, a befektetők csak annyit fektetnek be, amennyit a megfelelő árréssel biztosan vissza tudnak kapni, és nem érdeklő őket semmilyen miniszterelnök asszony és semmilyen kormány. A városi lakásokat továbbra is egy-két személyesre építették, de a legtöbb embernek csak egy lehetősége van az életben, hogy kölcsönre ingatlant vegyen a városban. Mert mit csináljon egy programozó, hegesztőrobot-irányító a városon kívül, talán szövögessen? Vagy javítsa a lábbeliket? Patel asszony nem bírt az ingatlanpiaccal, pedig csak egy kicsit kellett volna, hogy higgyenek neki, de nem hittek. A rúpia a zsebben – csak ebben a végső igazságban hittek. India nem ment bele a virtuális pénzekbe, és a belső piacán következetesen használatban hagyta a készpénzt, miközben a kártyás fizetés módjait is működtette. Patel asszony pedig a férje vállán sírt, sőt hisztizett, hogy milyen szemetek az ingatlanpiac irányítói. Mintha az lenne a céljuk, hogy megsarcolják az embereket, és elvegyék a kedvüket az élettől. Lakni meg mindenképpen kell valahol, így számukra biztos az üzlet és a nyereség.

Patel asszony soha nem érezte magát védtelenebbnek és tehetelenebbnek, mint a vele szemben összezáró ingatlanpiacos szereplőkkel. A kötelező dolgok mellett erről tárgyalt, beszélgetett a szociológusaival. Rengeteg hatástanulmányt írtak. Az egyik ismertetésén „a megmozdíthatatlan ingatlanpiac” kifejezés került elő. Amikor a referens ezt a szót kimondta, a tudóscsoport másik tagjának szemében fény csillant fel, és így szólt:

– Mi lenne, ha az ingatlanokat ingóvá tennénk?

– Mire gondol? – kérdezte a miniszterelnök.

NO SIGNAL, 2023, olaj, vászon

Prométheusz, 2021, olaj, vászon

– Tudja, én munkáscsaládban nőttem fel, a szüleim három gyereket vállaltak (én, a legkisebb a 15 százalék miatt születtem), és benyomtak minket egy szobába, mert nekik kellett a másik. Nem volt könnyű a bátyámmal és a nővéremmel egy szobában lakni. Emlékszem, tizenhat éves koromban azt álmodtam, hogy repülök, majd egy dobozban vagyok. Kezdetben nagyon tetszett, majd ki akartam törni, és belülről rugdostam a dobozt, de kemény falán nem tudtam átjutni. Teljesen leizzadva riadtam fel. Aztán többször álmodtam ugyanezt, és az egyikben a doboz oldalán felfedeztem egy kilincset, kinyitottam az ajtót, és kimentem. Ezután már arról álmodoztam, hogy bárcsak lenne egy dobozom, árammal, vízzel, számítógéppel és ágygyal. És most, ha belegondolok, ezt meg lehet csinálni! Mi lenne, ha minden végzett egyetemistának valamelyik külvárosban felkínálnánk egy ilyen $4 \times 2 \times 2$ méteres (vagyis négy méter hosszú, két méter széles és két méter magas) konténer, csupa le nem bomló műanyagból, hogy fertőtleníteni lehessen, ha a lakója elhagyja. Lenne hol aludnia, lenne egy szűk tuskabinja, egy asztala, amelyen enne, vagy a számítógépén dolgozna, vagy szórakozna, reggel a munkájára bevinné a szállítószerződést, az egészhez nem kell más, csak bevezetett víz, áram, valamint szennyvízelvezetés. A szállásért nem fizetne sokat, csak annyit, hogy újabb konténereket gyárthassunk és további konténerhelyeket is kialakítsunk. Ha valaki el akarna költözni, vagy elvihetné magával a konténerét oda, ahova be lehet kötni az infrastrukturális szolgáltatásokat, vagy cserélni. Elvinné a személyes tárgyait, aztán jönne egy négytagú brigád, és mindent fertőtlenítené. Olyan lenne, mint egy teljesen új konténer.

– Jó, de ez csak az egyedül élők gondját oldaná meg – szólta Patel asszony.

– Nem – válaszolt a férfi. – Ugyanis ha ketten akarnának élni, akkor a konténereket egymás mellé raknák, kitalálnák, hogy mikor melyik konténerben mit csinálnak közösen, és arra is lenne módjuk, hogy kipihenjék magukat egymástól, sőt ha úgy döntenek, hogy elválnak útjaik, akkor mindenki vinné a saját konténerét, amerre akarja.

Az ülés másik tagja ekkor lelkesen felvetette, hogy mi lenne, ha $4 \times 4 \times 2$ -es (négy méter széles, négy méter hosszú és két méter magas) konténereket is gyártanánk. Ha ketten együtt élnek, akkor ez sokkal gazdaságosabb lenne, és ha már így belendültünk, lehetne $4 \times 6 \times 2$ -es

konténereket is gyártani, arra az esetre, ha megjön az első gyerek. Belül meg el lehetne játszodozni a térelválasztókkal.

Patel asszonynak tetszett a felvetés, sőt még tovább is gondolta: a konténereket elég olcsón lehetett előállítani, így a hontalanoknak is lehetne osztani belőle, a piac telítődése után pedig szinte az előállítási áron eladni, hiszen nem bűn az, ha az embernek, a családnak egyéb igényei vannak. Nem kellett sok fantázia annak kitalálására, hogy a konténereket emeletesen is fel lehetne halmozni, megfelelő külső víz biztosításával. Egy külvárosban, ahol több százezer fiatal lány meg a $4 \times 2 \times 2$ -es konténerekben. Amikor összegyűlné a pénzük, vennének valamit az ingatlanosoktól...

– Az ingatlanosoktól? – gondolkodott a miniszterelnök asszony, és ördöngyosi mosoly csillant fel a szemében. Ezzel a konténerlakás-rendszerrel jól kereshető lehetne tenni az ingatlanosoknak. És beindította a tömegtermelést. A cél az volt, hogy minden indiának legyen fedél a feje felett, és hogy a monszun is száraz környezetben tölthessék. Az ingatlanosok egyszobás lakásait ettől fogva senki sem vásárolta meg, még bagóért sem, pedig messze értéken alul kínálták. De a kormányfő asszony azt üzent nekik, hogy csak négy- és ötszobás ingatlanok építéséről tárgyal. Közben a lakáskonténergárak sorozatban ontották a termékeiket. Patel asszony nem sokat foglalkozott az ingatlanosokkal, hadd főjének a saját levükben, és azok azt is látták, hogy megvan a technológia a $4 \times 8 \times 2$ -es konténerekre is, sőt $6 \times 8 \times 2$ -esekre is, ezeket szépen egymás fölé rendezték, okosan kitalálva a külső lépcsőházakat. Ha egy személynek mehetnékje van, akkor hívná a szállítócéget, felemelnék a konténeret (előtte lekapcsolnák az áram-, a víz- és a szennyvízhálózatról), és tovább költözne vele egy másik külvárosba, városba vagy akár a falujába. A lényeg az volt – amit a kormány meg is oldott –, hogy a konténer kapcsolódni tudjon bármelyik külvárosban a víz-, az áram- és a szennyvízhálózatokhoz meg az internethez. Patel asszony volt az első, aki elérte, hogy Indiában mindenkinek legyen tető a feje felett.

Patel asszony tíz évig hadakozott az ingatlanosokkal, és az elejétől győzelemre állt, csak a belátó női lelkén múltott, hogy nem taposta szét teljesen az ingatlanosokat. Egy szem fia kiváló politológus lett. Lehet, hogy majd a kormányba is követi az édesanyját, noha az egyetemen kosarat fonni is megtanult...

A TÖRTÉNELEM VIHARÁBAN VAGYUNK

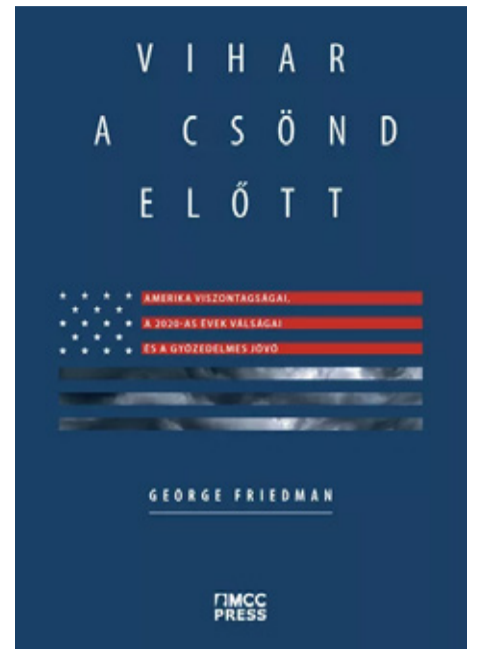
Ternovác Áron

George Friedman: *Vihar a csönd előtt. Amerika viszontagságai, a 2020-as évek válságai és a győzedelmes jövő.* MCC Press Kft., Budapest, 2022

George Friedman e művében az USA történelméről, korábbi társadalmi és gazdasági ciklusok természetéről részletes elemzésből állít fel egy prognózist az Amerikai Egyesült Államok következő éveire nézve. De mégis miért lehet érdekes az európai olvasók számára egy tengerentúli világról szóló könyv? Azért, mert egy világbirodalom krízise nemcsak állampolgárai életét keseríti meg, hatással van a Föld valamennyi államára. Válságba vagy akár háborúba döntheti azok gazdaságát, társadalmi berendezkedését, kilátástalanná téve állampolgáraik mindennapjait.

George Friedman 1949-ben született Budapesten holokauszt túlélő szülők gyerekeként. Gyermekkorában vándoroltak ki családjával az Egyesült Államokba, ahol politológusi tanulmányait követően a világ legnagyobb hírszerző magáncége, a Stratfor alapító elnökeként közzétett hajszálpontos elemzései és prognózisai révén vált világhírűvé. Napjainkban a geopolitikai előrejelzésekre szakosodott Geopolitical Futures alapító elnöke. A 2008-ban írt *A következő 100 évben* című könyvében például azt is előrevetítette, hogy Oroszország 2020 körül megtámadja Ukrajnát. Műveit több mint húsz nyelvre fordították le.

A *Vihar a csönd előtt* című kötet angolul 2020-ban, magyarul a Mathias Corvinus Collegium kiadásában 2022-ben jelent meg. A kiadás idejéből értelemszerűen következik, hogy a kötet már reflektál a Trump-korszak egyes jelenségeire, de még nem esik benne szó a koronavírus-járványról vagy az orosz–ukrán háborúról. A könyv meggyőző ereje leginkább nagyívű történelemszemléletéből ered, amely – a lineáris elbeszélésekhez szokott nyugati közönség számára némiképp szokatlan módon – nagy ciklikus körforgásokba fonja az Egyesült Államok gazdasági-társadalmi-politikai változásait. George Friedman szerint az USA a történelmének legnehezebb időszakát éli: egyszerre kell megküzdenie az intézményi és társadalomgazdasági válsággal, valamint birodalmi pozíciói megrendülésével. Mindazonáltal George Friedman bizakodó. Úgy látja, hogy Amerika történelmét mindig is az intézményi és társadalomgazdasági ciklusok formálták. Am rugalmasságának köszönhetően, épp a ciklusváltások miatt volt képes alkalmazkodni az új történelmi körülmények és az aktuális technológiaváltás követelményeihez. A ciklusváltások mindenkor megeremeltették a feltételeit a termelékenység növekedésének, új társadalmi csoportok felemelkedésének és az új körülményeknek megfelelő intézményrendszer kiépítésének. Ez pedig nyugodt, fejlődő korszakot hoz az amerikaiaknak, csendet a vihar utáni időszakra. Az intézményi ciklus Friedman szerint nyolcvanévente vesz fordulatot. Az 1945-ben kezdődött második ilyen lassan a végére jár, 2025-

re várható a fordulat. Az amerikai intézményrendszer működési zavarai azonban már évek óta nyilvánvalók a szerző szerint. George Friedman a történelmi tapasztalatok alapján úgy látja, hogy az intézményi ciklusfordulót eddig mindig háborúk előzték meg. A konfliktusok nyitottak utat az intézményrendszer átalakításának. Szerinte ennek nem mond ellent, hogy az Amerikai Egyesült Államok az ikerterrotyok elleni 2001-es merénylet óta permanens háborúban áll a dzsihadistákkal. Bár könyvének megírásakor még nem láthatta az orosz–ukrán proxyháború kitörését vagy a Kínával való kapcsolatok megromlását, mindez csak megerősíti azt az elméletet, hogy a húszas évek háborúi fogják kikényszeríteni az amerikai intézményrendszer átalakítását. A társadalomgazdasági ciklusok azonban, mint a szerző állítja, rövidebb életűek: ötvenévente követik egymást, és mindig technológiaváltáshoz köthetők. A következő trendforduló szintén a 2020-as évek közepére várható. E kettős váltás példátlan társadalmi feszültségekkel, értékválsággal és minden korábbinál kiélezettebb konfliktusokkal jár a neves szakértő szerint.

A művet három tartalmi részre osztotta a szerző. Az első részben bemutatja az amerikai jellemet, az amerikai értékeket és az amerikai nép kialakulásához vezető történelmet. Ebből az is kiderül, hogy miért olyan erős az Egyesült Államok ellenálló képessége, és hogyan képes átvészelné a legsúlyosabb időszakokat is. A második részben részletesen bemutatja a két nagy ciklust és az amerikai történelmet befolyásoló tényezőket, különös tekintettel azokra, amelyek az Egyesült Államok mostani válságához vezettek. A harmadik rész egy prognózis, bemutatva az előttünk álló válságot, amikor – az eddig soha nem tapasztalt módon – a két ciklusforduló egymásba fonódik 2020 és 2030 között. Friedman végül felvázolja, mi következhet a válság után, és hogyan festhet Amerika jövőképe.

A kötetet ajánlom minden olyan érdeklődőnek, aki szeretné megérteni a nagyvilágban jelenleg is zajló kaotikus események okait: ebben apró mozaikdarabként biztosan segítségünkre válhat Friedman könyve.

átmentett történelem

EGY POLITIKAI ÉLETÚT VÁZLATA

Patyi Szilárd

Csuka János Nikola Pašićról szóló életrajza a Naplóban

Nikola Pašić a szerb történelem egyik legismertebb és legnagyobb hatású politikusa. Először 1891 és 1892 között tevékenykedett Szerbia miniszterelnökéként, majd 1904. november 27-én került újra a kormány élére, és ezt a tisztséget, kisebb megszakításokkal, egészen 1926. december 10-én bekövetkezett haláláig viselte. Miniszterelnöksége alatt zajlott az első és a második Balkán-háború, az I. világháború. Eközben véget ért az Oszmán Birodalom befolyása a Balkánon, Szerbia hatalmas területi gyarapodáson ment keresztül, végül pedig létrejött az egységes délszláv állam, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, amelynek Pašić szintén ellátta a miniszterelnöki feladatait.

Nikola Pašić tehát akkor volt miniszterelnök, amikor a délvidéki magyarság először került kisebbségi sorba. Így érdekes kérdés, hogy a szerbek e nagy formátumú politikusát hogyan látták a délvidéki magyar közélet szereplői. Erre a kérdésre adhat egyfajta választ Csuka Jánosnak a Pašićról szóló rövid életrajzi vázlat, amely a Napló (a korábbi Bács megyei Napló) 1936. december 13-ai számában jelent meg a politikus halálának tizedik évfordulója alkalmából.

Függetlenség, akár forradalom és vér árán

Csuka Jánost a két világháború közötti szabadkai újságírás kimagasló egyéniségének tekinthetjük. 1921-től, vagyis az indulásától kezdve a Hírlap című szabadkai napilapnál dolgozott, amely a Magyar Párt lapjává vált. Az újságot 1929-ben, a királyi diktatúra bevezetése után betiltották. Csuka ekkor a Napló újságírója lett, és itt is maradt egészen 1941-ig. Emellett 1925-ben Az Ucca címmel hetilapot is indított, de az néhány hónap után megszűnt.

Csuka Jánosnak a Nikola Pašićról szóló életrajzi vázlat 1936. december 13-án jelent meg két egész oldalas terjedelemben. Ismertetőjének kezdetén kiemelte, hogy milyen nehéz e nagy formátumú szerb politikus életpályáját felvázolni.

„Pasics Nikola teljes biográfiáját még nem írták meg és csak apró, érdekes és izgalmas mozaikokból lehet összeállítani az államférfi és népvezér politikai jelentőségét. Pacics markáns személyével, közéleti szereplésével foglalkozni annyit jelent, mint a régi Szerbia ujkéletű történetét átlapozni, annyira összeforrt a politikus a népevel, az állammal.

Az észak szerbiai Zajecsárban született 1844. december 6-án. Születési adatai azonban nem megbízhatók, mert abban az időben még nem voltak anyakönyvek és még ma is megoszlanak a vélemények születése időpontját illetően. Életrajzírói szerint 1845, illetve 1846-ban született, Pacics azonban személyi adataiban az 1844-es esztendő jelölte meg születési évének. A családfáját mintegy kétszáz esztendőre tudta visszavezetni és mindig büszke volt arra, hogy ősei kérges tenyerű, nehéz munkát végző földművesek voltak. Délszerbiából került Pacics apja a festői szépségű Timok völgyébe, ahol a szerbség legtisztábban tudta megőrizni faji sajátosságait és pékséget nyitott. Nagy szegénységben nőtt fel Pacics Nikola, aki gazdag szülők gyermekeinek órákat adott, mégis az akkori balkáni viszonyokhoz képest kielégítő iskolai nevelést kapott. Osztálytársai szerint nem volt valami jó tanuló, de szívós, kitartó, következetes és már akkor megfigyelték, hogy kiváló képességei kiemelik kortársai közül” – írta Csuka János.

A kezdeti éveket követően a vázlatban olvashatunk Pašić politikai nézeteinek kialakulásáról is. Eszerint nagy hatást gyakorolt rá Mihail Alekszandrovics Bakunyin orosz anarchista filozófus, forradalmár, bár nézeteit nem osztotta teljes mértékben.

„A gimnáziumi tanulmányok elvégzése után, mint az akkori szerb fejedelemség ösztöndíjasa a zürichi mérnöki egyetemre került. A fiatal Pacics nemzetközi szocialista társaságot talált Svájcban és összeharagkozott velük. Ezek az esztendők döntötték el Pacics Nikola sorsát és a lelkére lerakódtak azok az érzések, amelyeket halála napjáiig megőrzött. Az önállóságra törekvő nemzetek kiüldözött vezetői, az önkényuralom ellen küzdő felvilágosult fiatalok találkoztak Svájcban. Nemcsak forradalmárok, mérsékelt szocialisták, de anarchisták is. Pacics az új környezetben gyorsan tájékozódott, ismerkedett, barátkozott és magába szívta a kor új eszméit. A hazájára gondolt, amelyet eltaposott a török csizma. A különböző országokban élő délszlávokra gondolt és a fiatal Pacics világnézetet kapott. Zürichben ismerkedett meg Markovics Szvetozárral, a szerbiai ifjúsági mozgalom egyik vezérével, és vele is barátságot kötött. Ugyancsak Zürichben találkozik Pacics Bakuninnal, az orosz anarchizmus és nihilizmus atyjával, akivel szenvedélyes politikai vitákba elegyedik és – talán már akkor örökre eljegyzzi magát a politikával,

Bakunin a világforradalom látító mérgét igyekszik fiatal barátjába csepegtetni, de Pacics óvatos, nem veszi át meggondolás nélkül a tanításokat.

– Az a véleményem – magyarázta a szenvedélyes viták során –, hogy előbb a balkáni államokat és népeket kell felszabadítani a török járom alól és a Balkán nacionalista államainak a nyugati államok útjára kell lépniük, ha haladni, fejlődni akarnak. Az összes szlávok függetlenségét kell biztosítani, ha kell, forradalom, vér árán is és azután jöjjön a szlávok nagy szövetsége” – olvashatjuk az életrajzi vázlatban.

Harc az Obrenović-dinasztia ellen

Az életrajz szerint Pašić, miután Svájcban visszatért Szerbiába, igen hamar a közélet aktív tagjává vált. Lapot alapított, amelyben az Obrenović-dinasztia által fémjelzett önkényuralom ellen szólalt fel. 1878-ban Pašićot, miután „az állami szolgálatból, mint nemkívánatos elemet elbocsátották”, szülővárosának képviselőjévé választották.

„Közben kitör a hercegovinai felkelés a török ellen és Pacics a lázadók között van. Biztatja, serkenti őket, hogy megszerezzék az önállóságot. A mozgalmat azonban leverik és a bosznia-hercegovinai szerbeket elhallgattatják. Pacics Nikola visszatér Szerbiába és megalakítja a radikális pártot, amely döntő rohamra indul a szultánnal szemben óvatos, elővigyázatos, a reformoktól féltő liberális uralom abszolutizmus és Milán király önkényuralma ellen. Kiadja a jelszót: A népuralmat csak vér, forradalom árán lehet elérni és ugyanilyen erővel kell az összes délszlávokat egyesíteni. A radikális párti lapok szemrehányást tesznek a kormánynak, hogy nem törődik a délszlávok egyesülésével és a nemzeti érdeket nem ápolja a szerbségben. A kieleződött harc eredménye, hogy a kormány a radikális párt egész főbizottságát letartóztatja és még nagyobb eréllyel csap le a hatalmat követelő fiatalokra. A letartóztatottak részére a külföldön élő szerbek között keresnek védőügyvédeket és Polit-Deszancsics Mihajlót is meghívják, hogy vállalja el a bebörtönzöttek védelmét. Pacics Nikola csodálatosképpen szabadlábban maradt, de nem rejtőzik el, nem fél a hatalom fenyegető öklétől, továbbá dolgozik a rendszer ellen kitartással, szívóssággal, lelkesedéssel. Nemsokára kitör a timoki felkelés, a nép megmozdul, hogy lerázza magáról az önkényuralmat. Az összes radikálisok a börtönbe kerülnek,

Nikola Pašić, Szerbia, majd az SZHSZ Királyság miniszterelnöke

kilencvennégy politikust kivégeznek és több mint hatszázat elítélnek. A halálraítéltek között van Pacics Nikola is, akinek tizedmagával sikerült Zemunra külföldre jutnia.”

A száműzetést és az azt követő éveket Csuka János így írta le:

„Pasics emigrációs éveiről, akárcsak fiatal éveiről keveset tudunk életrajzírói. Bulgáriában, Romániában, Magyarországon, Oroszországban járt és bátorságára, az ügyben vetett szilárd hitére jellemző, hogy titokban többször fölkereste választóit, hogy biztassa, kitartásra ösztönözze őket. Nem sokáig élt emigrációban, mert Milán király lemondása után visszatérhetett Szerbiába. A visszatérése valóságos diadalünnep volt. A radikális párt a halottaiból feltámadt és Pacicsot Belgrád városa tisztelte meg a képviselői mandátummal, majd 1891-ben először lett miniszterelnök. Akkor adott először programot, akkor mondta meg először, hogy mit akar, hogyan képzeli el a török elnyomás megszüntetését és a délszlávok egyesítését.

– Mindig a néppel fogok dolgozni a népért. Inkább meghalok, mint hogy a népem idegen hatalom rabja legyen.

Később Oroszországba ment és kiépítette a tartós orosz–szerb barátságot, amely előbbre vitte a terveit, Szerbiát kiemelte elszigeteltségéből, és

segítette önállósági törekvéseit. Az Ivan-dani merénylet megzavarta ennek a szövetségnek a kiépítését, az ország átszervezését és az előkészületeket a törökök elleni háborúra. A szerb történetírók szerint az Ivan-dani merényletet a király környezete szervezte meg és azzal kompromittálni akarták az erősödő radikálisokat. Pacics Nikolát is letartóztatták és ötévi fegyházra ítélték, de az orosz kormány közbenjárására kegyelmet kap, azonban másodszer is kénytelen elhagyni hazáját, ahova csak 1903-ban az Obrenovicsok végleges bukása után tért vissza Petár királlyal, hogy a Karagyorgyevics dinasztia uralmát megerősítse és megkezdje huszonöt éves kormányelnöki tevékenységét, amely zsufova van eseményekkel.”

„A Balkán Bismarckja”

Csuka János Pašić politikai sikerének kulcsát abban látta, hogy a népes paraszti réteget maga, illetve pártja mellé tudta állítani.

„Pasics Nikola a Karagyorgyevics dinasztia uralomrajutása óta ugyyszólván halála napjái a kormány élén állott. Évtizedekig nem is lehetett nélküle kormányt elképzelni. A Karagyorgyevics dinasztia hűséges híve volt Pacics Nikola, aki a parasztságot a dinasztia mellé tudta felsorakoztatni. Mindig

DR. KISS IMRE, A PÉTERRÉVEI ORVOS

Molnár Tibor

a nép között járt, egyszerű parasztemberek házában, társaságában érezte legjobban magát. Velük evett és vitatkozott, hallgatta panaszait, kívánságait, és a népből, ebből a csodálatos erőből merítette a kormányzáshoz szükséges eszközöket” – állapította meg Csuka János.

Ezt követően Csuka néhány mozzanatot felidézve vázolta csak fel a Balkán-háborúk és az I. világhéges időszakát, megemlítve egyebek között, hogy Nikola Pašićot a délszlávokat egyesítő tevékenységéért a Balkán Bismarckjaként emlegették, vagy hogy hajlott kora ellenére az albán hegyeken keresztüli visszavonulást gyalog tette meg.

Csuka Pašić életpályájának mérlegét egy szerb lapot idézve vontta meg:

„A Samouprava, amely Pasics alapítása, a volt miniszterelnökről a következő portrét adja halálának tizedik évfordulója alkalmából:

»A vélemények Pasicsról megoszlottak: egyesek meggyőződéssel hirdették, hogy bölcs politikus és államférfi, mások pedig – ezeknek a száma elenyészően kicsi – azt erősítették, hogy több szerencsése volt, mint államférfiú képessége. A hallgatása még inkább táplálta ezt a felfogást.

Pasics kitűnő pszichológus volt, logikusan gondolkozott, rendkívül óvatos taktikusnak bizonyult és kitartó volt egész életében. Az emberekhez nem sok bizalommal viseltetett, de hihetetlen precízen működött emlékezőtehetsége. Hogy minden befolyástól, külső hatástól megszabaduljon, még újságot

sem szeretett a kezébe venni. Hogy mindig mindig független és önálló lehessen a politikájában. Rendkívül karakterisztikus hallgatásának nem az volt az oka, hogy nem volt jó szónok, előadó, hanem az, hogy nem akart beszélni. A gondolatait, szándékait senkinek sem akarta idő előtt elárulni. Zsenialitásának az volt a lényege, hogy soha nem akart eltántorodni a néptől és mindig a népből merítette az állam hajójának biztos irányításához szükséges erőt.«

Ennél tömörebben és kifejezőbben nem igen lehet államférfit jellemezni, megrajzolni” – áll az életrajzi vázlatban.

Csuka János Pašić és a magyar kisebbség viszonyának ismertetésével zárta életrajzi vázlatát:

„A jugoszláviai magyarsággal kevés kevés kapcsolata volt Pasics Nikolának. Igen keveset tudott a kisebbségekről, gazdasági és kulturintézményeiről, megmozdulásaikról. Az első évek Jugoszlávia élén a konszolidációs fáradozásokkal teltek el és Pasics már nem volt az élők sorában, amikor a Magyar Párt az első választási paktumot a radikális párttal megkötötte.

A halálakor a jugoszláviai kisebbségi sajtó és a magyarországi lapok is Pasics kivételes személyiségének kijáró tisztelettel emlékeztek meg a nagy halotról. A magyar sajtó egyöntetű véleménye az volt, hogy a Balkán és a délszláv nép legmarkánsabb egyénisége szállott Pasicsra a sírba” – zárta életrajzi vázlatát Csuka János.

A szegedi származású Kiss Sándor és Pecze Erzsébet 1885. június 2-án Péterrévén házasodtak össze. A Kiss házaspár negyedik gyermekeként 1893. október 14-én Péterrévén látta meg a napvilágot Imre.

Az elemi iskolát szülőfalujában végezte. Az 1904/05-ös tanévtől a szegedi m. kir. állami főgimnáziumban folytatta tanulmányait. A gimnáziumot 1912-ben fejezte be jó eredménnyel, és 1912 őszétől a kolozsvári orvostudományi egyetem hallgatója lett.

A faluban élő emlékezet szerint 1913-ban ő hozta az első focilabdát Péterrévére.

A nagy háború kirobbanása azonban félbeszakította a fiatal medikus tanulmányait: 1914. augusztus 9-én bevonult a m. kir. szegedi 5. honvéd gyalogezredhez.

Rövid kiképzés után 1914 novemberében már részt vett a Zemplén vármegye területén folyó, az orosz betörést feltartóztató harcokban. 1914. december 20-án a Tuchow (ma: Tuchów, Lengyelország) és Riglicz (ma: Ryglice, Lengyelország) között folyt ütközetben jobb lábszárán áthatoló lövésű sérülést szenvedett. Felépülését követően a m. kir. székesfehérvári 17. honvéd gyalogezred III. zászlóaljához kapott beosztást.

A 17-esek II. és III. zászlóalja 1915 júliusában az orosz hadszíntérről vasúti szállítással érkezett az olasz hadszíntérre. A 17-esek a Doberdón, különösen San Martino del Carso környékén vívtak súlyos veszteségeket követelő harcokat.

A 17-es honvédek ezredtörténetében az 1915. október 2-ai hadieseményekről is említés esik:

„...A hadosztály-parancsnokság tűzzel rajtaütést rendel el, aminek következményeképp október 2-án kora hajnalban erős tüzéségi tűz kezdődik részünkről, amit állásainkból embereink »rajta« ordítása követ annak felderítésére, vajon még meg van-e szállva az ellenség első vonala. Az ezt követő élénk gyalogsági tűz bizonyította, hogy elegendő vannak az összevert olasz állásokban, erős ellenállás fogadta ott a mieinket. Így újból tüzéségünk tüze következik, amit Damó-zászlóalj [a Damó Elemér százados parancsnoksága alatt álló 17/III. zászlóalj] két századától 40-40 önként jelentkezett emberből álló osztag előretörése követ. Gergely László hadapród és Fehér Kálmán főhadnagy századparancsnok vezeti őket. Mindkettőnek sikerült az ellenség első árkába betörni, onnan az ellenséget visszaszorítani, annak betonból kiépített főállásáig jutni. Az ellenség védelmi berendezésének felderítése és

fegyverek, kézigránátok zsákmányolása után, veszteség nélkül tér vissza mindkét csoport.

Tüzéségi tűzünk és a két vállalkozás annyira megzavarja az ellenséget, hogy csak 10 óra körül kezd erősebb tüzelés után kb. egy zászlóalj-erő támadni. Sűrű rohamoszlopokban nyomul előre a gyalogság a Damó-zászlóalj ellen, egy részének sikerül is akadályainkig jutni, ahonnan kézigránátokat dobálnak visszamenekülnek. Déltájban megismétlik a támadást, most egyesek árkaikba is betörnek, de kézitusában megsemmisül a támadás, a rohamozók egy része pedig megadja magát.”

Az október 2-ai akcióban Kiss Imre tartalékos egészségügyi hadapród is részt vett. Az 1915. október 3-án Crnciben (ma: Črniče, Szlovénia) keltezett kitüntetési felterjesztésben – amelyet Sipos Gyula alezredes, a 17-esek legendás ezredparancsnoka írt alá – a fiatal medikus helytállásáról a következő áll:

„A San Martinótól nyugatra 1915. okt. 2-i tűzrajtaütés és rá következő ütközet során különösen azzal tüntette ki magát, hogy önként jelentkezett arra, hogy a rajvonali előre megpusztított ellenséges tüzéségi és gyalogsági tűzben ellátta, és csak este, mikor már minden el volt látva, akkor jött vissza az előretolt segélyhelyig.”

Hősies tettével Kiss Imre a 2. osztályú Ezüst Vitézségi Érmel érdemelte ki, noha felettese az 1. osztályúra terjesztette fel. Némi elégtételt jelenthetett számára, hogy pont 1915. október 2-án léptették elő tartalékos egészségügyi zászlóssá. 1917. január 1-jei ranggal tartalékos egészségügyi hadnagyá nevezték ki. Kiss Imre két évet töltött a harctéren, a Károly-csapatkeresztet is kiérdemelte. 1918. november 12-én szerelt le. Közben Budapesten folytathatta orvosi tanulmányait: 1919 augusztusában szerzett abszolutóriumot, majd hamarosan diplomát is.

Dr. Kiss 1922. augusztus 27-én Pestújhelyen (egykor önálló község, ma Budapest XV. kerületének városrésze) kötött házasságot az 1902-es születésű Varjai Máriával.

A házaspár visszatért Imre szülőfalujába, amely akkor már a trianoni döntés értelmében a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz tartozott.

Alapos szakmai tudásával és emberszeretetével hamarosan elnyerte a péterréveiek bizalmát: pácienseit lelkiismeretesen gyógyította, tekintet nélkül azok nemzetiségére és felekezetére, szegény sorsú betegeivel gyakran nem fizettette meg szolgáltatásait, sőt saját készleteiből

Dr. Kiss Imre orvos idős korában (Szabó Attila gyűjteménye)

ingyen látta el őket gyógyszerekkel. Az idők szavát meghallva, a diagnosztika javítása érdekében az 1930-as évek közepén röntgengépet szerzett be.

Dr. Kiss közösségi ember volt: hívóként az egyházközség elnöki tisztségét is betöltötte, 1930-ban pedig megalakította a helyi sakk-klubot.

A két világháború közötti időszakban a magyar ügyek lelkes támogatójaként a magyarságot munkálkodott. 1941 áprilisában lelkesen üdvözölte a Péterrévére bevonuló honvédséget. Ám ez nem akadályozta meg abban, hogy dr. Takács Ferenc apátplébánossal – későbbi országgyűlési képviselővel, aki 1944 novemberében a partizánterror vértanú áldozata lett – kiálljon a falu szerb lakosságáért, és a magyar katonai hatóságnál kezességet vállaljon értük.

Péterrévén 1942-ben emlékművet emeltek az első világháborúban hősi halált halt katonák tiszteletére – a levéltári források szerint 1914–1918 között 234 péterréveit vesztette életét –, az avatóbeszédet dr. Kiss Imre mondta.

1944 őszén a humanus orvost is meghurcolták a partizánok, neve a kivégzendők listájára került. Szerencsére néhány szerb, akiket 1941-ben ő mentett meg, közbenjárta érte. Megkímélték az életét, de Boszniába száműzték, ahol szintén orvosként alkalmazták. A péterréveit polgárok kitartó követeléseinek köszönhetően, akik még Boszniába is delegációt menesztettek, egy idő után hazaengedték.

Munkáját Péterrévén ott folytatta, ahol abbahagyta: szülőotthonát alapított, hivatását 1965-ben bekövetkezett haláláig látta el. A zentai kórházban hunyt el 1965. december 26-án, szülőfaluja temetőjében helyezték örök nyugalomra.

Emlékezete Péterrévén ma is elevenen él: mellszobra a falu központjában áll, egykori házában – amelyen emléktáblája is látható – működik a nevét viselő óvoda, évente sakkversenyt szerveznek az emlékére, valamint a helyi művelődési kört is róla nevezték el.

A Kolozsi Tibor Szabadkai sajtó (1919–1945) című munkájában megjelent rajz Csuka Jánosról

esszé

DUŠKO RADOVIĆ ELSŐ ÉVSZÁZADA

Milivoj Nenin

Amikor lehull a függöny Duško Radović úgynevezett „öt perc dicsősége” után, és összeszedik a színházi kellékeket, azaz mindazt, ami alkalmi és ünnepélyes (irodalmi estek, tudományos tanácskozások, tv-műsorok és hasonló), vagyis amikor mindez feledésbe merül, felvetődik a kérdés: mi marad az említett „öt perc dicsőség” után?

Mindenekelőtt marad egy gazdagon illusztrált, élvezetes könyv, elszántak és jófejek számára: *Duško Radović száz éve (Sto godina Duška Radovića)*, Zorica Hadžić szerkesztésében. A kötet Duško Radović ez idáig ismeretlen levelezéséből (mellesleg a szerbknél senki nem rendezett sajtó alá annyi levelezést, mint Zorica Hadžić), valamint az emlékezésekből áll. Elsősorban Matija Bećković és Radović fia, Miloš emlékeznek... és nem csupán ők. Valójában ez a legszembetűnőbb. Mindezt átszővi Radović műveinek antológiaszerű válogatása. Ha ehhez hozzátesszük Radović rajzait és az öt ábrázoló portrékat – következetesen komor arcú ember –, így lesz teljesebb a könyv leírása! (A róla készült karikatúrákat sikerült elfelejtenem.) Tulajdonképpen leegyszerűsítettem, amennyire lehetséges. És elfelejtettem a könyv polemikus mivoltát: nem csupán a Radovićról szóló előző könyvek viszonylatában, hanem elhallgattam a vitázó Duško Radovićot, az embert, aki reagál mindenre, ami szerinte hiteltelen és haszontalan. A vitázó embert, aki reagál a kontárságra. (Mellesleg, Radović vitairatainak érdemes lenne külön szöveget szentelni.)

Duško Radović születési helye Niš, majd hatéves korában Szabadkára ment, s onnan tízévesen tartózkodás után Belgrádba költözött. Nagyon korán lett író, pontosabban Zágrábban vált íróvá. Nincs ebben semmi titok. Tudja ezt, aki figyelmesen elolvasta *Az íróasztal szigetén (Na ostrvu pisacjeg stola)* című interjúkötetét. Ugyanis egy hivatalos útja alkalmával Zágrábban találta magát, és ott lelte meg sajátos írói nyelvezetét. Az író, aki később a Beogradanka felhőkarcoló tetejéről évekig ébresztette híres műsorával Belgrádot (*Jó reggelt, Belgrád!*), Zágrábban ébredt fel mint író.

Az év 1949. A zágrábi Esplanade szállodában három verset írt, amelyek már régóta érlelődtek benne. Erről emléket is hagyott. Idézem: „Az első a *Volt egyszer egy oroszán, de minő oroszán, szörnyű oroszán*. És mondhatom, hogy számomra ez nagy felfedezés volt... Az a három vers volt a kezdet. Akkor először hittem, hogy tudnék verset írni... Mindaz, amit előtte írtam, kétségbeesésbe, csalódásba, gyanakvásba, hiteltenségbe kergetett a versírást illetően... A második a *Levél a vadásznak*, a harmadik *Hiszitek-e nekem*.” Radović szerint nehéz volt megtalálni saját nyelvét: kölcsönzött nyelvezeten nem lehet új költészetet létrehozni. (Mindaddig Milan Rakić, Jovan Dučić és Desanka Maksimović nyelvén írt.)

A kézirat most két irányt vehetne. Az első lenne a párhuzam Meša Selimovićtyal, aki mindaddig nem képes megírni regényét a testvére haláláról, amíg fel nem fedezi saját nyelvezetét; a másik szál oda vezetne, hogyan harcolta meg Radović önmaga lélegzetét. Illetőleg hogyan harcolt egy másfajta irodalmi tényezőért.

Ismerjük azt a képet Milorad Pavić *Szent Márk lovai (Konji Svetoga Marka)* című kötetéből, amelyben az író elmeséli, hogyan „váltzott át” két verse elbeszélés-

Visszaforgathatlan, 2022, olaj, vászon

sé, és találta meg az utat az olvasókig. Pavić ezt összeveti azon (orosz) tisztékkel, akik levetik az egyenruhájukat a rangjelzésekkel együtt, és fehérenműben indulnak a hóban a végső rohamra legyőzni az ellenséget.

Ezt a végső rohamot, mint már említettük, Duško Radović a zágrábi Esplanade szállóban indította el. Fellélegzett. (Levetette a felnőttirodalom rangjelzéseit, és elindult...) És csak konstatálhatjuk, hogy ez a roham 1949-ben történt, vagyis irodalmunkban néhány évvel a modernisták és realisták irodalmi-politikai összecsapása után...

(Mellesleg, az esplanade, eszplanád egyik jelentése „emelt plató, ahonnan messzire ellátni”). Képzelnék csak el, hogy az említett zágrábi szálloda bejáratánál emléktábla áll, rajta egyetlen mondat: „Itt keletkezett a *Szörnyű oroszán* című vers”. (Ámbár Radovičhoz inkább graffiti illene, mint emléktábla; no de felejtsek ezt el.) Az, aki egy ilyen táblát elhelyezne, igazán jófej kell hogy legyen! (A jófej Radović szerint egyebek közt azt is jelenti, hogy az illető hibátlanul különbözteti meg a lényegeset a jelentéktelentől.) Ez a marginális jófej adhatná vissza a dolgok elveszett rendjét. Ugyanúgy, ahogyan Duško Radović adta vissza a dolgok elveszett rendjét. Mert-hogy Radović világnézete *tiszta* volt. Itt most jobb visszaadni a szót magának az írónak. Idézem: „Emlékszem egy május elsejére, amikor ünnepélyes felvonulás volt a Forradalom sugárútján (Bulevar revolucije). Akkor írtam ezt a jelmondatot: »Éljenek a mamák!«, »Éljenek az apák!«, »Éljen a te!«. Akkor az szenzációs, mondhatnánk, ellenzéki volt. Ezt a fogást sokszor, sokféleképpen használtam.”

De térjünk vissza az irodalomhoz. Milyen könyveket kedvel Duško Radović?

Nos, azokat a könyveket, „amelyekben van képzelet, költészet és humor”. A válasz nem meglepő, nagyon is ráillik Duško Radovićra. Ám meglepetés az a könyv, amely a látókörében tűnt fel, és amelyikről azt

mondja, hogy a legszebb könyv, amit elolvasott. Simeon Pišćević emlékiratairól van szó. Abban a könyvben ugyan nincs sem képzelet, sem humor. (Van viszont abból a tiszta költészetből, amelyet a szürrealisták az irodalmon kívül kerestek, miközben keresték magát a költészetet mint az ember egyedüli valós beszédét.)

Miről mesél nekünk a könyvében Pišćević? Arról, mennyit szenvedett élete során, miként bolyongott, hogyan hitt a méltatlan embereknek, és mégis elért az életben valamit – mert szorgalmasan dolgozott. Ám ami ennél is fontosabb: minden akadály ellenére tisztességben és becsületben élt. Ez a becsületes és tisztességes élet az, amit Pišćević esetében Duško Radović azonnal felismer. (Ha ebből a szemszögből vizsgáljuk munkásságát, sőt az életét, ez lehet a kód Duško Radović olvasásához például Marko Marulić mellett. A huszadik század embere is hordozta a hiúságát – és nem csupán a hiúságát –, akárcsak a tizenhatodik század embere.)

Radović tehát szürrealistaként is megmutatkozik (írta róla Milovan Danojlić), igaz, mint dogmák nélküli szürrealista, de mint író is, aki egyenrangúan ott áll a távoli múlt írói mellett.

Manapság zavaros félelmet, kellemetlen érzést kelt bennünk Radović jelszava a mamákról, papákról és a tejről. De még homályosabb a félelem attól a költői versengéstől, ami Gustav Krklec és Duško Radović között zajlott. Élvezettel olvasuk kettejük ragyogó szonettjeit, de valaki (lásd: a főszerkesztő, Dragan M. Jeremić) ezt veszélyesnek ítélte, így véget vetett a versengésnek. Először Krklec közölte az Irodalmi Újságban (Književne novine) a halált előrevetítő *Régimódi szonettet (Starinski sonet)*, amelyet Duško Radović emlékezete mint *Fáradt szonettet* őrzött meg, és ezért írta meg a bátorító *Szonett a szonettre (Sonet na sonet)* címűt... Ez a költői versengés 1971. februártól májusig tartott. Krklec és Duško Radović szellemességéről szükségtelen is beszél-

ni. A szellemes Branko Ćopić feljegyezte, hogy Krklec a saját temetésén is szellemes marad... Belgrádi kollégái szerint Radović volt a legszellemebb, csak erre sokáig kellett várni. (Radović félt a kontárságtól – ezért nem siette el.) Azt mondta magáról, hogy olyan, mint a házivarrónó – azaz megrendelésre dolgozik. A Gustav Krklectől (testi-lelki jó barátjától) kapott megrendelések inspirálóan hatottak hősünkre... Ilyesmit megszakítani enyhén szólva irodalmi bűncselekmény – még hozzá elévülhetetlen. (Kért például Gustav Krklec egy „paprikafüzért Nišből” Radovićtól, mire ő – mintha csak manapság leveleznének – felajánlott neki viszonzásul egy „orden-tranzisztort, használati utasítással”.)

Megemlítettém már egy másik írásomban Matija Bećković és Duško Radović barátságát, amely a különbségre való tekintet nélkül tartós volt. Megpróbáltam, talán kissé ügyetlenül (csak egy példán keresztül) rámutatni, mennyire „hatottak” egymásra. Úgy tetszik, hogy az egyikük barátai csakhamar a másiknak is a barátai lettek... Most persze találgatok. De Arsen Dedić mindenképpen közös barát volt. Mintha Arsen Dedićet látnám Duško Radović mondataiban. Gondolok itt azon mondatokra, amikor Radović arról beszél, hogy a szerelem olyan ritkaság lett (parafrazeáлом), hogy azoknak, akik szeretni tudnak, semmi mást nem is kellene tenniük...

Ezt megerősítem még egy képpel a *Duško Radović száz éve* kötetből, abban a reményben, hogy a szöveg nem lesz túlzottan édeskés. Ezt írja ugyanis Miloš Radović, Duško Radović fia: „Arsen és Gabi föl jártak hozzánk. És mindig ugyanúgy volt: Gabi a fotelba ült, Arsen a földre, a lábához. Fejét Gabi ölébe hajtja, ő pedig simogatja a haját. Akkor láttam élőben a szerelmet.”

De még egy kicsit megédesítem az írást: miközben befejeztem ezt az ismertetést – megkezdődött Duško Radović második évszázada.

Vujicsics Marietta fordítása

„TÚLÉLNI, MINDENÁRON”

Jo Nesbø: *A Patkánysziget és más történetek*. Fordította Sulyok Viktória. Animus, Budapest, 2022

Jo Nesbø norvég író, zenész, szövegíró, közgazdász, egykori ígéretes labdarúgó. Őt elbeszélést – terjedelmüket tekintve inkább kisregényt vagy regényt – tartalmazó kötetét az Animus Kiadó jelentette meg a *Skandináv krimik* sorozatában, alig egy évvel a norvég kiadást követően, Sulyok Viktória fordításában. Talány, hogy miért került ebbe a sorozatba, hiszen nem skandináv, hanem inkább amerikai hangulatú, és nem is krimi.

A New Frontier egy 3500 személy befogadására alkalmas, négy évre elegendő élelemmel, gyógyszerrel, egyéb szükséges dolgokkal felszerelt repülőgép-hordozó hajó, amely a nyílt óceánra menekíti a Keletről elszabadult vírus okozta pandémia miatt poszt-apokaliptikus körülmények közt szenvedő városból a busás árat megfizető gazdagokat, a hajó voltaképpen az elit Noé bárkája. (Az eredeti nyelven 2021-ben megjelent elbeszélés kapcsán nehéz nem a Covid-19 világjárványra gondolni.) A világtragédiába – miként a valóságban is – egyéni sorsok szövődnek bele, olyan alapvető magatartásformák, késztetések és (erkölcsi) normák mentén, mint a (családi) szeretet, a hűség, a lojalitás, a hatalom- és bosszúvágy, a vezetésre törés meg a szolgálalkúság, a félelem, a falkaöszön és a birkamentilitás, jó adag társadalombírálatlaltal megfűszerezve.

A címadó elbeszélés érdekessége, hogy a főbb szereplők egyes szám első személyben számolnak be eseményekről, így az első mondatok során nem derül ki azonnal, hogy voltaképpen ki is beszél, kinek a szemszögéből látjuk a

történeteket, aztán váratlanul – mindössze egy pillanatra – megszólal a mindentudó, harmadik személyű narrátor, akinek teljes rálátása van mindenre. Szokatlan, de hatásos a beszédhelyzetek efféle cserélgetős alkalmazása, bár az első személyű „én-elbeszélés” mindvégig jellemző a kötetre. A norvég szerző Beverly Hillsbe helyezte történetének cselekményét, amelynek a Patkánysziget mellett Roman Polanski rendező egykori villájának környéke a központi helye. Ebben a később elbontott villában gyilkolta meg 1969-ben Charles Manson bandája a rendező nyolc hónapos várandós (színésznő) feleségét és barátait. Most is az erőszak helyszíne, de a történetben kevesebb a brutalitás, a borzalmak naturalisztikus leírása, mint általában az amerikai szerzőknél, viszont több a moralizálás. Választás a jó és a rossz között, társadalmi normák, jog, igazságszolgáltatás, önbíráskodás, bosszú és remény. Csattanóként megtapasztalhatjuk a bosszúállás egy igen körmönfont módozatát, amelyben szerepet kap a modern Noé bárkája is. Nem úgy, ahogy gondolnánk!

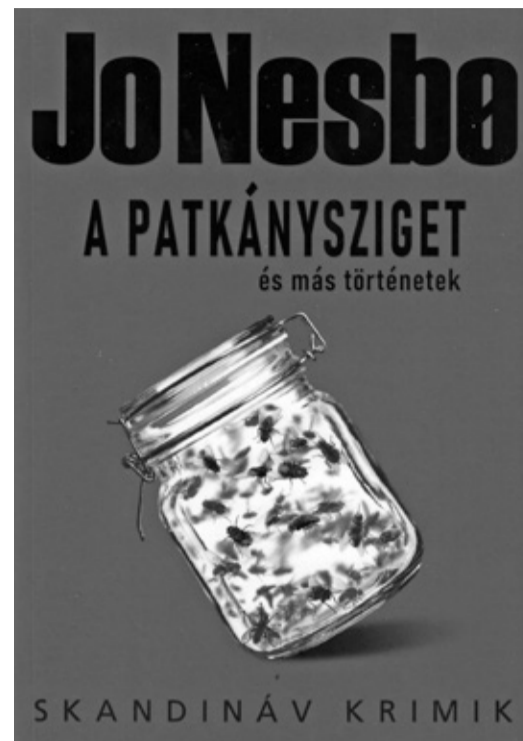
A következő elbeszélés, *Az adatmegsemmisítő* is a háború és a technológiai válság után játszódik, a címben szereplő készülék az ember emlékeit törölő számítógép. Az elbeszélés kezdete remeklés: „Légy száll a kézfejemre. A legyek átlagos élettartama huszonnyolc nap. Vajon tudja?” Akár tudja, akár nem, a történet szempontjából lényegtelen, noha a legyeknek van szerepük az elbeszélésben. A központi kérdés itt is erkölcsi: ki mire használhatná egy világra szóló felfedezés eredményét? A találmány egyértelműen jó és hasznos, viszont könnyen vissza lehet élni vele, és akkor már a gonosz oldalt erősítené. Legjobb, ha elfelejtjük az egészséget, nem szabadítjuk rá

a világra a beláthatatlan következményekkel fenyegető találmányt. Még akkor is, ha a feledésnek komoly ára van. Fordulatos, jól felépített történet, és a csattanó sem hiányzik a végéről.

A *kabócák* (a legyek után ismét rovarok) története Spanyolországban játszódik, és kezdetben semmi sem utal arra, hogy a két hős végül egy krimibe keveredik. Van itt minden, elméleti fizika, párhuzamos világok, rovartan, szerelem, bika-futtatás, barátság, hazugság, nyelvek kavalkádja, muszlim maffiózó, társadalmi osztálykülönbség, vízi mentés, sangria és (állítólag) romlott hal... Csak egyelőre hulla nincs. De az is lesz, hamarosan kettő is. A történetben szokatlanul kevés az akció, ami történik, arról nem közvetlenül, hanem a szereplők elbeszéléséből értesül az olvasó. Ennek ellenére ez az elbeszélés a kötet legizgalmasabb története. Inkább sci-fi, mintsem krimi, mert kvantumfizikával és a párhuzamos valóságokkal foglalkozik, és a gyilkosságok ügyében nem igazán kell nyomozni, és végső soron egy szép szerelmi történet bontakozik ki a szövegből.

A *Szérum* című elbeszélés a változottság kedvéért Botswana-ban játszódik. A két szereplő, apa és fia egyébként britek. A fiú tipikus tékozló, aki rossz döntéseivel elherdálja a családi vagyont. Az apa, a sikeres könyvkiadó vezetője elválik feleségétől, megszabadul a kiadótól, majd az afrikai országban vesz egy nem kimondottan jövedelmező kigyófarmot. Nem ért a herpetológiához (dehogyan!), és a szerző sem zúdítja az olvasó nyakába a kigyókkal foglalkozó tudomány részleteit, azt viszont gyorsan felismerteti vele, hogy Afrikában, így a

Fekete J. József

hüllők között is mindössze egyetlen imperativus működik, a „túlélni, mindenáron” erkölcsi gátlásokat nem ismerő parancsa: „A kobra ezért felsőbbrendű hozzánk képest erkölcsi értelemben, bár megeszi az utódait. Egy pillanatra sem szégyelli magát, mert nem létezik bűn, csak vad életöszön. [...] Az ember megváltója csak saját maga lehet, és ahhoz, hogy megváltja magát, az kell, hogy azt tegye, ami az életben maradáshoz szükséges.” Az elbeszélés voltaképpen ennek a morális felvetésnek az illusztrációja. A fiú elvetemülten gonosz, az apa igyekszik pótolni, amit a gyermeke nevelése során elmulasztott. De az afrikai körülmények közepette egyik szerep sem játszható végig büntetlenül.

A kötetet záró elbeszélés a *Sötét hús*. A helyszín Milánó, egy világégett követő, globalizált korban. Elbeszélője egy pszichológus, aki másodállásban bérnyilkos, vagyis embereket gyógyít és embereket öl. Mindkét esetben azonos az eszköze: a hipnózis. Ebben a csúf világban a rettegés szimbiózis uralkodik, amitől képtelenség szabadulni: mindenki ragadozó vagy préda vagy parazita. (A rovarok, hüllők után itt az emlősök emésztőrendszerével ismerkedhet meg közelebbről az olvasó.) S természetesen egy sakkjátszma mintázatát követi a furfangos kimenetelű elbeszélés.

Összegezve: remek elbeszéléseket tartalmaz *A patkánysziget*, a szerző a kiváló fikciós történeteihez alapos előtanulmányokat végzett a helyszíneket, az emberek magatartását és erkölcsi alkukatukát illetően, írásai egyszerre szórakoztatók, elgondolkodtatók és tanulságosak. Olykor vontatottnak tűnnek a történetei, máskor meg azt hiányoljuk, hogy miért nem írt hosszabb regényt az ötletből.

A szerzőről: Nesbø legelőbb muzsikusként és a dalszövegeivel futott be, majd a regényei váltak híressé. Egy Harry Hole nevű izsákos nyomozó főszereplésével pontosan egy tucat regényt írt, egy újabb – eddig kétrészes – sorozatot is indított, amelynek főhőse Olav Johansen, öt gyermekkönyve jelent meg Doktor Proktor főszereplésével, és természetesen a sorozatokba nem illeszkedő, különálló művei is vannak, eddig tízkötetnyi. Magyarul összesen huszonhét könyve olvasható (eddig).

Lámpaoltás, 2021, olaj, vászon

SANDRA CISNEROS: A MANGÓ UTCAI HÁZ

Budai Ágota

Sandra Cisneros spanyol–amerikai író, a kortárs amerikai irodalom egyik legjelentősebb alakja. Írásai az úgynevezett *chicanas*, azaz a Chicago térségében élő spanyol nők életéről szóló művek hagyományába tartoznak. 2019-ben elnyerte a magas presztízsű PEN/Nabokov irodalmi díjat, a teljesítményét úgy jellemezték, mint az amerikai irodalom kontinensen túli kiterjesztése, amivel hatást gyakorol a nemzetközi irodalom világára. De miről ír Cisneros? Arról, amiről a legjobban tud: az életéről. *A Mangó utcai ház* (1983) az első és legismertebb könyve, amelyben Cisneros először hallatta saját írói hangját.

Sandra Cisneros 1954-ben született Chicagóban, mexikói származású szüleinek hét gyermeke közül ő volt az egyetlen lány. Családjá sokszor költözött Chicago és Mexikóváros között, így a gyakori lakóhely- és iskola-váltás miatt kislánként nem tudott hosszú távú barátságokat kötni. A magány, az állandó változás és az ütött-kopott házak mind hatottak későbbi írásaira.

A Mangó utcai ház azon novellatöredékek gyűjteménye, amelyek ezekből a valós tapasztalatokból születtek. A könyv megjelenésének huszonötödik évfordulója alkalmával adott interjúban Cisneros úgy nyilatkozott, hogy tanulmányai során rá kellett ébrednie arra, hogy olyan házak, mint amiben ő nőtt fel, nem léteztek addig az irodalomban, ez pedig mélyen hatott az otthon és közösség szerepének értelmezésére. „Abban a pillanatban lettem rá az írói hangomra, akkor különültem el, amikortól igazán egyedinek tartottam magam.”

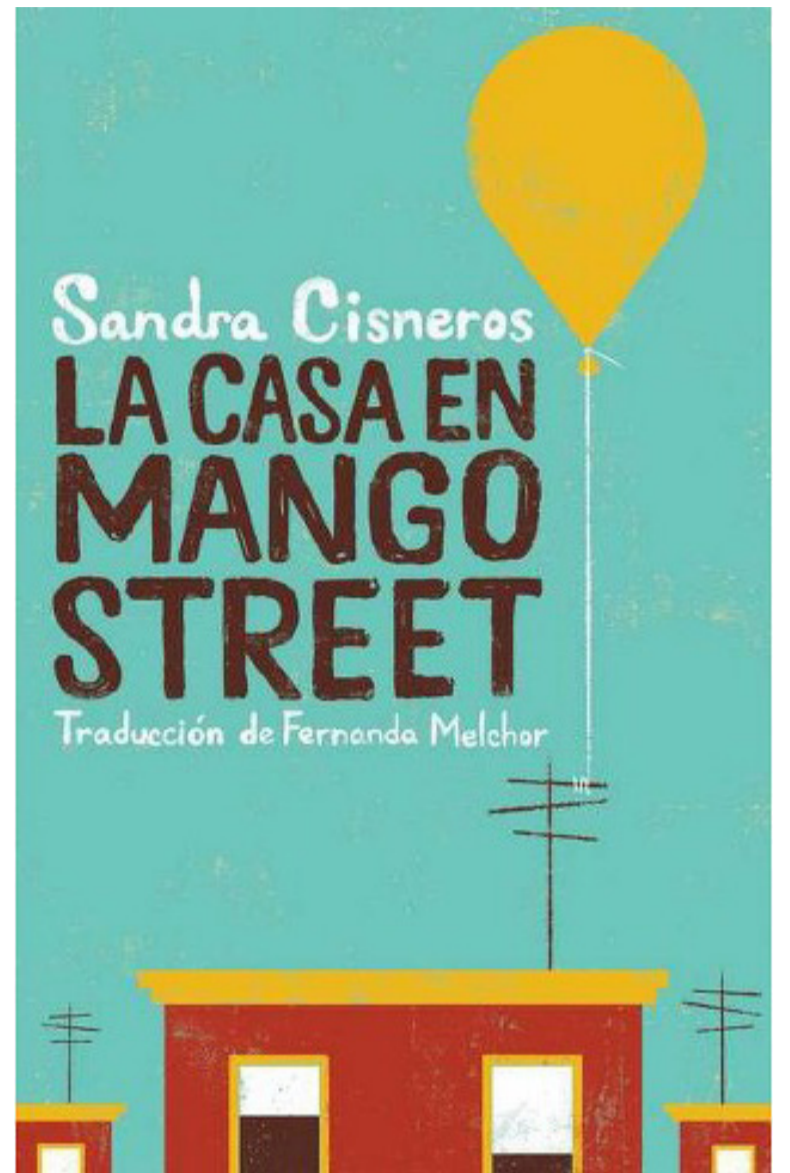
A Mangó utcai ház ismerősen cseng minden amerikai középiskolás számára, mivel a kötelező olvasmányok része. A kötet főszereplője és egyben narrátora a cselekmény során felcseperező Esperanza Cordero mexikói–amerikai kislány, aki Chicago külvárosában, egy latin-amerikai gettóban él családjával a piros téglás, roskatag Mangó utcai házban. A mindössze százöt oldalas könyv igen rövid fejezetei és olvasmányos nyelvezete könnyed olvasási élményt nyújt, a

témák és a motívumok azonban csöppet sem azok.

Már a nyitófejezet elénk tárja a naív amerikai álomképet és annak valós árnyalatát, amikor a még tizenkét éves Esperanza párhuzamba állítja a család lakhelyét és a kollektív álomotthonát, a fehérre festett házakat, amelyeknek az udvarát dús, zöld gyep borítja, és igazi lépcsők vezetnek a bejárati ajtóhoz, ahol mindenkinek saját szobája van, és legalább három fürdőszoba, miközben a poros Mangó utcai ház előtt áll, amelynek téglái omladoznak, az egész család egy szobán osztozik, és nincs folyóvíz az épületben. De egyvalami reményt ad neki: hogy egyszer innen el fog menni.

Esperanza szemszögén keresztül megismerkedünk a korabeli női sorsokkal, amelyek legfőképpen a kisebbségi közösségekben voltak gyakoriak. A túlságosan fiatal feleségek és anyukák, akik a középiskolát sem tudták befejezni, az elhagyott és özvegyen maradt háziasszonyok, akik a férjük nélkül már nem tudják eltartani magukat, a Puerto Ricóból bevándorolt asszony, aki még nem beszéli új otthona nyelvét, illetve a gyönyörű fiatal lány, akit a férje fizikailag bántalmaz, és nem engedi ki egyedül a házból. Ami marad nekik, az az ablakban való merengés és álmodozás, a történetek pedig ennek elmélyítése érdekében a mágikus realizmus jegyeit is magukon viselik. Esperanza többszörösen elhatározza, hogy ő más életre hivatott.

A történet központi eleme a kötet végén tárul elénk, méghozzá egy temetés- és gyászjelenet keretében. Ahogy a népmesékben szokott lenni, három idős hölgy arra buzdítja Esperanzát, hogy csukja be a szemét, és kívánjon valamit. Amikor ez megtörténik, egyikük így szól: „Ha elmegy, mindig vissza kell majd

jönnöd a többiek miatt. Ez egy kör, érted? Te mindig Esperanza leszel a Mangó utcából. Nem törölheted ki, amit tudsz. Nem felejtethed el, ki vagy.” Sandra Cisneros pedig pontosan ezt tette *A Mangó utcai házzal* és azóta is minden kötetével.

A legszembetűnőbb különbség Cisneros és a klasszikus értelemben vett nyugati narratívák történetei között az, hogy míg az utóbbi nagyobb hangsúlyt fektet az individuális megváltásra, az egyén sikerére és a soha ne nézz vissza mentalitásra, addig a kisebbségi csoportba tartozó írók a közösség összetartó sze-

repére és az örökölt hagyomány ápolására, megőrzésére élezzik ki mondanivalójuk lényegét, illetve az együttesen átélt traumákra. Ez rámutat arra, hogy egy adott történet mennyi mindent elmond a környezetről és azokról az emberekről, akik onnan származnak.

Sandra Cisneros megtalálta otthonát, és olyan házban él, amely a számára ideális. Mindeközben nem felejtette el azt, amit a fiatal Esperanzának mondtak akkor, abban a gyászszal átítatott házban, és erre életműve szolgál a legjobb bizonyítékkal.

vers

Antalovics Péter

Egy fogyasztó feljegyzéseiből

reggel az ismeretlen ágyon keltem,
barna takaróján feküdtem keresztben,
a szoba száraz levegőjétől cserepes lett
a szám és szemeim vérben forogtak.

később a ködös város terén eszméltem,
a délelőtt kusza óráira nem emlékszem,
csak hogy félbemaradt egy kényszerű
mozdulat a vörösen repedező ég alatt.

talán a mellettem álló nőnek nyújtottam
merev kezem: úgy tűnt, alig vett észre,
maga elé suttogott érthetetlen szavakat,
végig úgy sandított rám, mint űzött vad

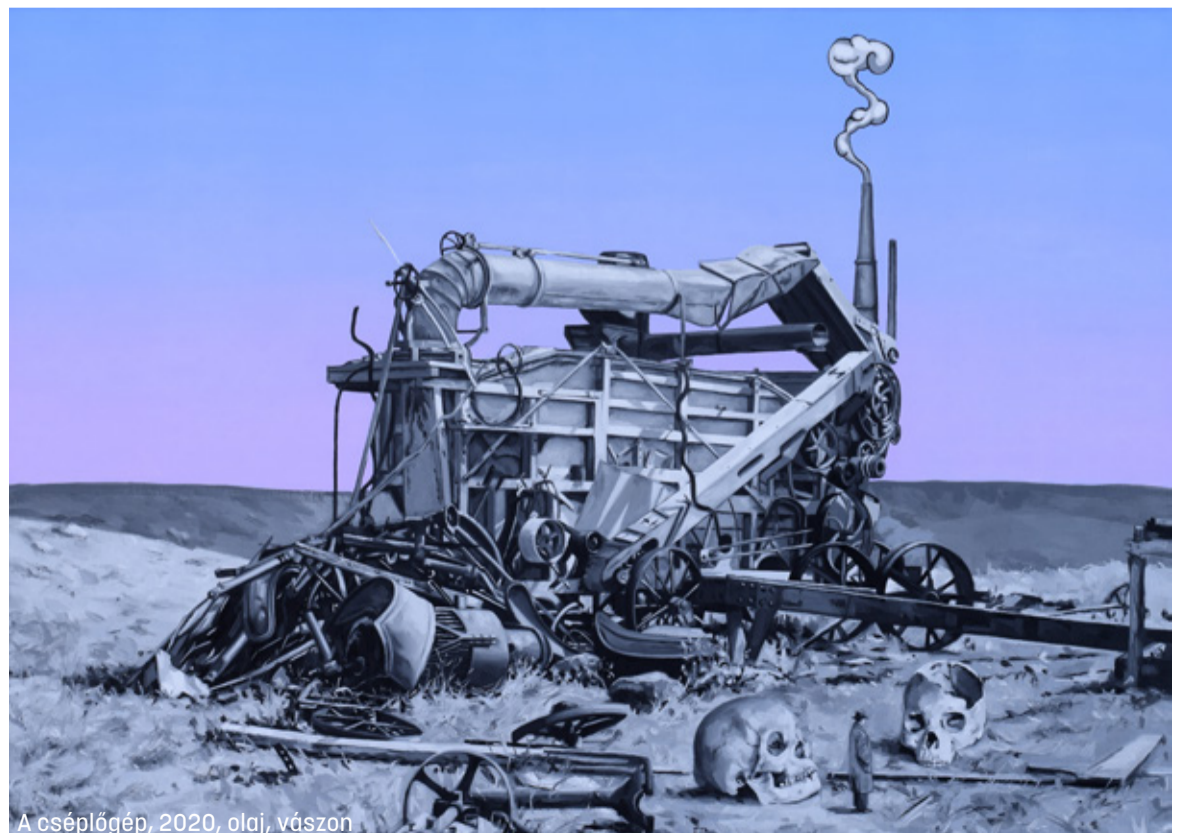
hosszú menekülés közben. mintha láttam
volna egyszer, régen, a tegnaptól indultak
és a holnapba folytak a szabálytalan
ráncok keskeny, nyirkos tenyerében.

a következő ébredés a folyónál tört rám,
ahol senki sem vette észre az izzó köveket,
amint sűrűn zúgtak alá a felhőkből: szólni
nem volt képességem, agyamban halkán

morajlott egy végtelen hullám. egyszer
sivár álmomból arra riadtam fel: eltévedt
ingerek tartanak fogva már rég, bár tenni
ellenük képtelenség. máskor félálomban

jutott eszembe: tétova napjaim töredékei
belehullanak a habokba. megzavartak ezek
a tévelygések, gondosan kiszámított létem
hívatlan vendégei. és őket sem érthettem,

akik a városon kívül éltek: mint a tűz, ha
véletlenül elszabadulna, idegenek voltak,
vadak, veszélyek. bizonytalanságot érzek,
mintha lelkemben fojtott vihar dúlna.

A cséplőgép, 2020, olaj, vászon